

RESTAURERINGEN AV F.D. AKADEMIHUSET I ÅBO 1908–1910

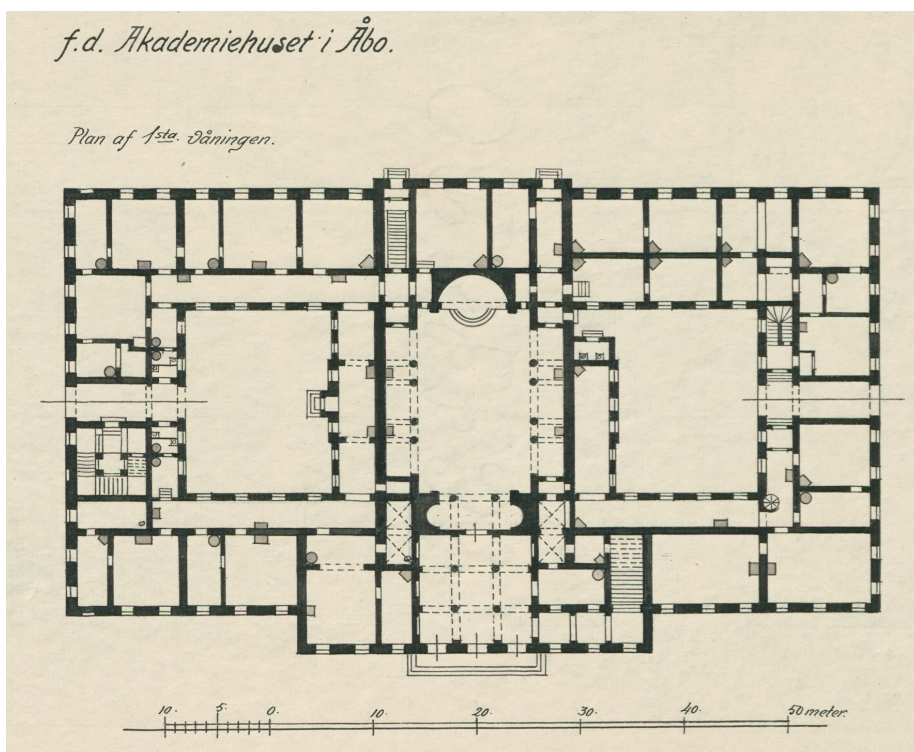
INLEDNING: AKADEMIHUSETS HISTORIA, DESS STÄLLNING UNDER 1900-TALET FÖRSTA DECENNIUM OCH HUSET SOM FORSKNINGSFÖREMÅL

Om man bortser från de medeltida slotten och fästningsverken från 1700-talet, är universitetets, det gamla Åbo Akademis byggnad i Åbo det största och ståtligaste profanbygget från svenska tiden i Finland. Det började uppföras 1801–1802, arbetet saktade av under finska kriget 1808–1809, men omedelbart efteråt fortsattes det med förnyade ekonomiska resurser. Husets arkitekt, Carl Christoffer Gjörwell (1766–1837) fortsatte att leverera ritningar, och byggnadsarbetet leddes som förut av arkitekten Charles (Carlo Francesco) Bassi (1772–1840) som om kriget varit en obetydlig episod, trots att Finland vid fredsslutet övergick från att vara en del av det svenska väldet till ett autonomt storfurstendöme i det ryska imperiet.¹

Akademihuset led stora skador i Åbo brand 1827. Universitetets flyttning till Helsingfors efter branden betydde att byggnaden aldrig kom att ombyggas för sitt ursprungliga ändamål, utan inlöstes av finska staten för att inhysa tre ämbetsverk, länsstyrelsen i Åbo och Björneborgs län med residens, Åbo hovrätt och domkapitlet i Åbo ärkestift, vilka förlorat sina hus i branden.² Trots att tak och mellangolv av trä till största delen skattat åt elden, stod murarna kvar, och vissa utrymmen hade även inredningarna i behåll. Bland dem märks särskilt den välvda solennitetssalen som upptar flygeln i husets mitt, den s.k. stora vestibulens kolonnhall mellan huvudingången i norr och salen samt tidigare stora konsistoriets sessionssal i andra våningen ovanför vestibulen.³ (Fig. 1–2).

De här utrymmena utgjorde ett centralt mål i restaureringen 1908–1910 som utfördes av Överstyrelsen för allmänna byggnaderna. De var också de utrymmen som i det gamla universitetet besatt det största symboliska värdet som Kati Winterhalter och Mikko Bonsdorff konstaterar i sin analys av planens geometriska schema.⁴

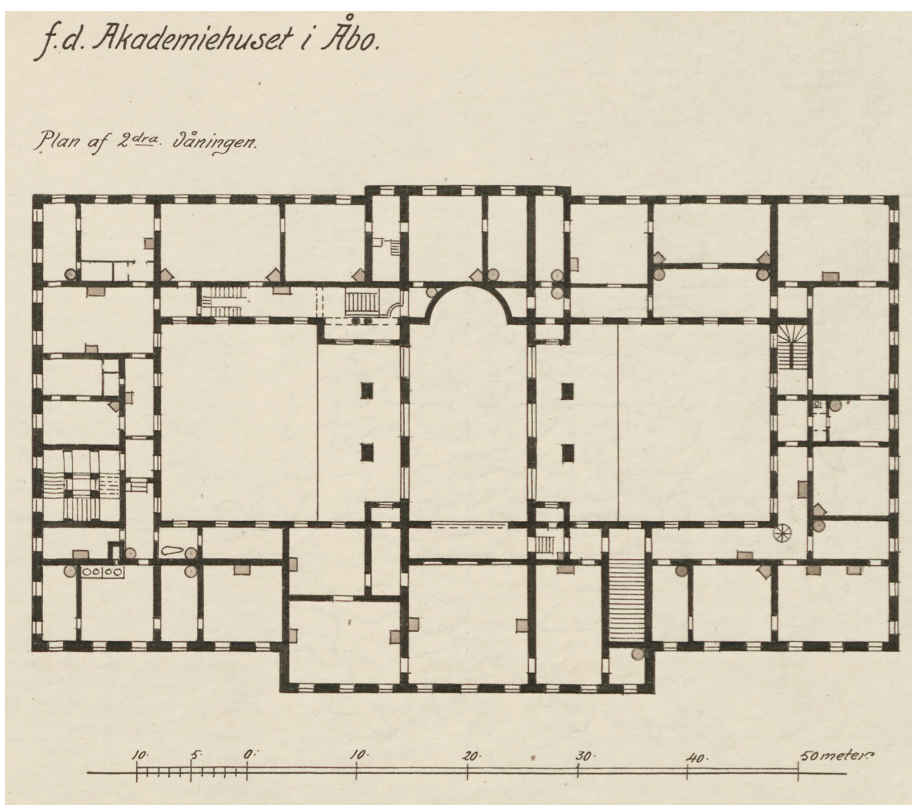
Vid Överstyrelsen för allmänna byggnaderna planerades och övervakades restaureringen av arkitekten Jac. (Johan Jakob) Ahrenberg (1847–1914), en av de ledande tjänstemännen vid ämbetet, medan ”extra arkitekten” vid länsbygg-

Figur 1. Planritning av Akademiets första våning möjlig från 1908. Nederst i mitten huvudingångens tre dörröppningar in i vestibulens kvadratiske kolonnhall. I tvärflygeln mellan norra längan mot domkyrkan och södra längan mot Tavastgatan finns solennitetssalen. Södra längans västra ingång leder genom en långsmal tambur till det sk. konstnärssrummet för uppträdande artister. I den här våningen arbetade före restaureringen främst kontor och ämbetsverk som lydde under länsstyrelsen. Riksarkivet, Byggnadsstyrelsens ritningsarkiv, Ida 59:29, detalj.

nadskontoret i Åbo, Alexander Nyström (1869–1926), ledde arbetena på plats.⁵ I Nyström hade Ahrenberg en skicklig och arbetsam medhjälpare som tycks ha varit lika engagerad i uppgiften att ”återställa Åbo akademi i sin forna glans” som någonsin inspekterande arkitekten själv. Denne ger också fullt erkännande åt Nyströms medverkan och roll i samarbetet.⁶

Stora konsistoriets sessionssal med angränsande utrymmen som tjänat den akademiska administrationen, disponerades av domkapitlet. Solennitetssalen hade bestämts åt Åbo gymnasium, sedermera (svenska) klassiska lyceum (nuvar. Katedralskolan) som ligger på ett par hundra meters avstånd från Akademiets hus. Skolans användning av salen inskränkte sig till särskilda högtidliga tillställningar. Den öppnades däremot ofta åt allmänheten för konserter, publika föredrag och fester. Bl.a. försiggick fr.o.m. 1903 i solennitetssalen de allmänna föreläsningarna som anses utgöra början till grundandet av Finlands svenska universitet, Åbo Akademi, namne till landets gamla universitet.⁷

Figur 2. Planritning av Akademihusets andra våning möjligen från 1908. Nederst i planen i mitten domkapitlets sessionssal, tidigare det akademiska konsistoriets sessionssal. Domkapitlets utrymnen ligger på båda sidor om salen. Rummen i guvernörens bostadssvit grupperar sig kring byggnadens sydöstra hörn till vänster på planen. Hovrättens lokal upptar husets västra del. Riksarkivet, Byggnadsstyrelsens ritningsarkiv, Ida 59:29, detalj.

Akademihuset befanns i början av 1900-talet i stort sett sådant som det blivit i den omfattande reparationen efter branden. Förutom ombyggnaden av trapphuset vid Tavastgatan på 1890-talet, då den fina paradtrappan revs för att ge rum åt guvernörens mottagningsrum i andra våningen, gjordes under 1800-talets senare del och i början av 1900-talet endast mindre ombyggnader.⁸

För det mesta bestod åtgärderna för Akademihusets hållande i skick av årliga reparationer som utfördes av länsbyggnadskontoret i Åbo på Överstyrelsens av allmänna byggnaderna försorg och som bekostades av de anslag som senaten årligen tillförde Överstyrelsen enligt anhållan. Den regelbundna årliga kontrollen av Akademihusets reparationsbehov uppehölls vid kontoret från år 1865. Redan 1857 hade dess första föreståndare G. Th. Chiewitz förrättat en grundlig syn i huset och bl.a. föreslagit att solennitetssalens murknade fönsterbågar skulle ersättas med bågar av gjutjärn. De nuvarande bågarna och spröjsarna anses vara de som kom till på Chiewitz förslag.⁹

Under det tidiga 1900-talet pågick i Akademihuset ett ständigt förnyande av eldstäder, trösklar, golvbetäckningar, väggytor m.m. i någon del av huset.¹⁰ Byråkratin hade växt och lett till ett maximalt utnyttjande av utrymmena. I ämbetslokalerna rådde trängsel, och byggnaden var utsatt för belastningar och slitage som befarades få allvarliga följder och som ledde till restaureringen 1908–1910.

Syftet med denna artikel är att granska Ahrenbergs restaurering som ett enskilt projekt, en distinkt etapp i husets långa historia. Trots att den inte på långt när blev så omfattande som arkitekten hade tänkt sig, kan den anses ha restaureringshistorisk betydelse. Det torde nämligen vara första gången i Finland som en icke medeltida profanbyggnad restaurerades med ledning av det som man visste eller antog om husets ursprungliga tillstånd. Akademihuset betraktades i restaureringen som ett historiskt monument, och som sådant hade projektet även politiska konnotationer.¹¹

Det var visserligen inte ovanligt att man efter någon förödelse ville återställa en byggnad till den form som den tidigare haft och som man varit van att se den.¹² I Akademihusets fall rörde det sig dock om en mera medveten restaurering som baserade sig på 1800-talets rikliga erfarenheter av ”återställande” reparationer av historiska, särskilt medeltida byggnader.

Akademihusets byggnadsskede är väldokumenterat och känt genom ett antal publikationer. Det behöver inte här diskuteras utöver hänvisningar som föranleds av frågor kring den ahrenbergska restaureringen. Det bör noteras att ungefär samtidigt med att restaureringskravet uppstod, pågick forskning om det gamla universitetets historia och även husets byggnadshistoria berördes. Flera studier publicerades åren 1907–1914.¹³

Mycket lite ritningsmaterial av Akademihuset har bevarats, byggnadstidens ritningar har till största delen brunnit med byggnaden i Åbo brand 1827. Forskarna har dock kunnat fastställa händelseförlopp och dateringar med hjälp av främst Åbo Akademis arkivmaterial och ärkebiskop J. Tengströms beskrivning författad 1817 när huset blivit färdigt inrett.¹⁴ För ombyggnaderna mellan åren 1827–1890 finns huvudritningsserier i byggnadsstyrelsens arkiv i Riksarkivet, men ritningsmaterialet från restaureringen 1908–1910 är ofullständigt bevarat. Åtgärderna bestod visserligen till stor del av ingrepp som inte krävde detaljerade byggnadsritningar, t.ex. reparation av stenytor eller ommålning av väggar. Ritningarna till konstruktionernas förnyande eller förstärkande gjordes vid länsbyggnadskontoret i Åbo och skickades till Överstyrelsen för granskning. Av dessa finns endast enstaka ritningar i behåll.

I den här studien har använts förutom material som andra forskare redan uppdagat och publicerat, handlingar ur byggnadsstyrelsens arkiv åren 1906–1912 däribland Överstyrelsens protokoll som under de här åren är beslutsprotokoll. De är lätta att ögna igenom och ger dessutom även på en ytlig nivå en helhetsbild av Överstyrelsens verksamhet, bl.a. en uppfattning om nybygg-

nadsprojekten, om arbetsfördelningen mellan de anställda och om ansvarsfördelningen mellan den centrala Överstyrelsen i Helsingfors och länsbyggnadskontoren i residensstäderna. Akademihusets restaurering hör till de få projekt från samma tid som har dokumenterats i protokollsbilagor. Dokumenteringen av undersökningarna i huset vid restaureringen verkar ha varit systematiska, men de har inte arkiverats med tillbörlig omsorg. I den publicerade rapporten över Överstyrelsens verksamhet under treårsperioden 1908–1910 som har redigerats av Ahrenberg har bilagorna och arkitektens publicerade texter om Akademihuset kommit till användning. Förste arkitekten Hugo Lindbergs protokoll över byggnadssynen i augusti 1910 när restaureringens första skede hade genomförts har även tryckts där i sin helhet.¹⁵ Här hänvisas främst till originaldokumenten och Ahrenbergs grundläggande texter.

Kostnadsförslagen som har uppgjorts av Alex. Nyström vid Åbo länsbyggnadskontor ger uppgifter om detaljer som andra källor, t.ex. tidningsnotiser, kompletterar. Dessa kan jämföras med ett litet fragmentariskt material som bevarats vid länsbyggnadskontoret i Åbo. Det består av Alex. Nyströms koncept till kostnadsförslag, räkenskaper och slutrapport samt räkningar och erbjudanden av leverantörer mm.¹⁶

AHRENBORG SOM RESTAURERINGSARKITEKT

Förste arkitekten Johan Jakob Ahrenberg, utnämnd till överarkitekt 1910¹⁷, hade före akademihusprojektet hunnit göra restaureringsplaner för flera byggnader. Dessa inbegrep bl.a. Viborgs och Åbo slott, Åbo domkyrka och några medeltida sockenkyrkor. I likhet med på 1800-talet allmänt omfattade restaureringsprinciper utgick Ahrenberg från tanken om ett enhetligt stilideal. Hans restaureringsförslag har varit föregångare i den finska restaureringsdiskursen, även om de bara i jämförelsevis liten utsträckning blev utförda.

Anna Ripatti har i sin nyligen utgivna doktorsavhandling, *Jac. Ahrenberg ja historian perintö*, genom att analysera arkitektens restaureringsförslag för de medeltida slotten i Viborg och Åbo klarlagt Ahrenbergs ställning som restaureringsarkitekt både i nationellt och internationellt hänseende. Ripatti visar att arkitektens referensram i förslagen till Viborg och Åbo var 1800-talets svenska slottsrestaureringar, vilket han berättigade med deras historiska ställning som det svenska väldets administrativa centra. Ahrenberg hörde till dem som ansåg att som statsenhet hade Finland fått sina politiska och kulturtraditioner under den svenska tiden, och det var en anknytning som skulle synas i de restaurerade slottens gestalt. I sina restaureringar följde Ahrenberg, som Ripatti påpekar, traditionen som lade vikten på det dekorativa hellre än på det (gotiska) konstruktiva vilket passade in med hans förkärlek för renässansen.¹⁸ Som en klassicistisk stil var renässansen också att föredra.

På 1890-talet började restaureringsfrågorna mera allmänt engagera Arkeologiska kommissionen, Överstyrelsen för allmänna byggnaderna samt enskilda tjänstemän och forskare. Samtidigt uppstod också ett genuint antikvariskt krav att basera restaureringarna på byggnadsarkeologiska fakta och konkreta historiska betingelser. Ur det perspektivet var Ahrenberg alltför benägen att av byggnadsmonumenten skapa historieromantiska kulisser. Ahrenbergs idealtypiska uppfattning av stilar som valbara kategorier betydde också att han behandlade dem egentligen som frågor om *decorum* med ideologiska och allmänt historiska motiveringar.¹⁹

Enligt Anna Ripatti led Ahrenbergs status som restaureringsarkitekt av hans oförmåga att omfatta paradigmskiftet till en konserverande restaurering. Ripatti påpekar dock att han inte var omedveten om de nya kraven om forskningen som en förutsättning för restaurering. Bland annat publicerade han historiska studier och byggnadsarkeologiska rön, vilket var ämnat att uppvisa hans kompetens i antikvariska frågor och ge honom en ställning som yrkeskunnig restaureringsarkitekt. Publicerandet kunde dock helt förfela målet som studien om Åbo slotts historia visar. Den ansågs närmast demonstrera författarens överhäftighet som forskare.²⁰

Bland Ahrenbergs främsta kritiker, som ansåg att en restaurering måste utgå från de former och konstruktioner som fanns i själva monumentet, var Gustaf Nyström, professor i arkitektur vid Polytekniska institutet och invald i Arkeologiska kommissionen 1897, samt forskaren av medeltida målningar och sakkunnig anlita av kommissionen, magister Emil Nervander. Nervander kritiserade Ahrenbergs sätt att negligera det inhemska konstarvet och hellre ty sig till utländska stilmodeller.²¹

AKADEMIHUSET SOM RESTAURERINGSFÖREMÅL – AHRENBERGS KRITIK

Det var främst tillståndet i några av Akademihusets sekundära utrymmen, vinden och tredje våningens låga rum som var byggda efter branden, hellre än paradutrymmenas degraderade interiörer som utlöste kravet på en omfattande reparation av huset. Detta gav Ahrenberg en möjlighet att utveckla reparationen till en restaurering²² i vilken även solennitetssalen, stora vestibulen och domkapitlets lägenhet fick en framträdande plats. Som restaureringsföremål skiljde sig Akademihuset från Ahrenbergs tidigare uppdrag på området. Huset hade byggts i ett skede och representerade alltså en i huvudsak enhetlig stilperiod. Stilen kunde alltså anses vara given och fordrade inget särskilt berättigande.

Stilmässigt förbinder Ahrenberg Akademihusets yttre arkitektur till den franska nyklassicistiska riktningen som enligt honom var rådande på 1760–1770-talen och var en återgång till den romerska antiken. Han fann att byggnads-

Figur 3. Stora vestibulen i Akademihusets norra flygel 1912 efter restaureringen. På kolonnerna som befriats från övermålning syns spår av reparationer. I fonden dörren till solennitetssalen, kopierad vid restaureringen efter den ursprungliga dörren, då även porträttmedaljongerna i arkadnischerna på ömse sidor om dörren sattes upp. Fotografen har sannolikt varit Alex. Nyström. Museiverket, Bildsamlingarna, Åbo Akademihus.

den hade gestaltats med ”en något överdrifven uppfattning af dess [den romerska antikens] enkelhet och stränghet”.²³ Den enkla exteriören kan emellertid inte helt förklaras som ett resultat av arkitekten Gjørwells arkitektoniska stilideal. Byggherrens knappa resurser torde ha utgjort ett åtminstone lika tungt vägande motiv till enkelheten. I ett brev till en kollega i Tartu skriver Henrik Gabriel Porthan nämligen: ”Enligt vår begäran, blir denna byggnad ej prächtig [understreck. HGP] (det medgav ej vår fond), utan är endast på nödige behof, bequämlighet och snygghet afseende gjordt.”²⁴ Interiörerna däremot utgjorde enligt Ahrenberg ”ett fullödigt prof på tidehvarfvets [empirens] smak”. Detta syntes i materialen som hade använts och deras bearbetning: ”polerad granit i palatsvärdiga dimensioner, brons, stuck och mahogny”. Även de cainbergska relieferna bidrog till förnämligheten i solennitetssalens utsmyckning. Ett motstycke till salens stuckornerade takvalv fick man söka i ”Genuas och Venedigs dogepalats, i Vatikanens salar och Perciers och Fontaines palatsarkitektur”.²⁵

Lyxen i paradutrymmenas dekor visar på ett påtagligt sätt att Akademiens tillgångar hade efter regimskiftet kraftigt utökats, och sannolikt var dessa praktinteriörer en starkt motiverande faktor i Ahrenbergs intresse för restaureringsföretaget.²⁶

När restaureringen, eller egentligen bara det första skedet av ett mera omfattande program, blivit slutförd intervjuades han av "Gammal Åbobo" i Hufvudstadsbladet.²⁷ Arkitekten redogör i korthet för restaureringsplanen. Under fyra års tid hade det varit tänkt att restaurera huset för ungefär 200 000 mk. Första årets anslag hade varit 40 000 mk, men därmed hade projektets finansiering avstannat. Vad som hade stoppat företaget var "den här nya s.k. 'skapande ryska regimen'", dvs. senaten som bestod mest av militärer i rysk tjänst vilka kejsaren 1909 utnämnde efter de förtroendekriser som uppstått mellan regenten och senatorer rekryterade ur den finska tjänstemannakåren. Den tidigare senaten hade i princip godkänt förslaget och beviljat det första årsanslaget, men den nya s.k. amirals- eller sabelsenaten hade även i övrigt krävt förminskningar i Överstyrelsens årsbudget.²⁸ Akademihusets restaurering var knappast ett angeläget projekt ur den nya styrelsens synvinkel.

I intervjun i Hufvudstadsbladet uppräknar Ahrenberg vad som hade åstadkommits. Förutom åtgärderna mot överhängande olycksrisker i husets konstruktioner hade också estetiskt motiverade ingrepp vidtagits. Till dessa hörde rivningen av solennitetssalens kakelugnar "med näckrosblad och krimskrams" och vestibulens ommålning i färger som arkitekten ansåg vara de ursprungliga. I vestibulen hade de "storartade granarbetena, kolonner, fönster- och dörrromfattningar", befriats från en övermålning "i ölsupsfärg", och takets i stucc utformade kassetter hade blivit rengjorda. Ingången till solennitetssalen hade försetts med nya dörrflyglar i mahogny, kopior av dörrarna som efter branden hade förts till det nya universitetet i Helsingfors (Fig. 3).

Arkitekten fördömer tillståndet som rådde i domkapitlets sessionssal, tidigare akademiska stora konsistoriets, före restaureringen:

"Om ni visste hur skändligt man farit fram med den salen. Svarta paneler, kaffebrunt tak, chokladfärgade väggar i den s.k. Hellstenska liffärgen, grof bronsfärg på de fina kapitälerna påstrukna med pensel."

Vid rengöringen hade flera färgskikt påträffats. I väggfälten bedömdes den ursprungliga färgen ha varit "en svag gul". I pilastrarna hade man hittat en "mörk blågrön färg" som också ansågs vara ursprunglig. Emellertid föredrog Ahrenberg, antagligen på stilistiska grunder, att måla pilastrarna vita.

Arkitekten hade tidigare publicerat några fotografier av Akademihusets interiörer som ger en antydan bl.a. om de mörka väggarna i domkapitlets sessionssal. Pilastrarna syns på ett foto ljust marmorerade.²⁹ Winterhalter och Bonsdorff nämner att en ommålning av sessionssalen behandlas i dokument från 1885,³⁰ och årtalet tycks passa in väl med den mörka färgläggningen som försvann i Ahrenbergs restaurering.

"Hellstenska liffärgen" syftar tveklöst på dekorationsmålaren Karl Konstantin Hellsténs (1838–1900) färgpreferenser. Hellstén som blivit framgångsrik

målarentreprenör i Åbo flyttade på 1880-talet sitt företag till Helsingfors där han bl.a. specialiserade sig på teaterdekorationer.³¹ Det är möjligt att sessionssalens målning faktiskt utförts av Hellstén. Samtiden har noterat att Hellstén i sina kulissmålningar med förkärlek anlade en brunaktig ton i stil med düsseldorfmåleriet.³² Sessionssalens mörka färgsättning var i början av 1900-talet inte längre i modet. I varje fall gick den inte i stil med Ahrenbergs tilltänkta empirerestaurering.

Den kritiska inställningen till K.K. Hellstén har möjligen även en bakgrund i de tidigare restaureringarna av medeltida kyrkomålningar som målarmästaren åtog sig i samarbete med Emil Nervander.³³ Dessa återgav de ursprungliga målningarnas något valhänta folklighet, och enligt Ahrenbergs restaureringsestetik – eller restaureringsetik – var det tillåtet eller t.o.m. påbjudet att ”förbättra” även ursprungligt arbete om det ansågs undermåligt eller att helt och hållet ersätta det med konstfärdigare alster.

Trots att utsikterna för fortsatt finansiering av restaureringen var minst sagt osäkra, framlade Ahrenberg för intervjuaren sina planer angående Akademihuset som gick ut på att Åbo stad skulle åta sig de förbättringar som blivit ogjorda och överta skyldigheten för solennitetssalens vård.³⁴

ETT HISTORISKT PORTRÄTTGALLERI

I den tidigare nämnda tidningsintervjun skildrar Ahrenberg också sin plan för ett porträttgalleri som skulle hylla det gamla åbouniversitetets historia. I stora vestibulens fondvägg lät han sätta upp porträttmedaljonger i gips av Carl Christoffer Gjörwell d.y., husets arkitekt, och Charles Bassi, övervakaren av bygget, som hade skänkts av åbomagnaten Fredrik von Rettig.³⁵ Gjörwell är möjligen modellerad efter ett porträtt i Kungl. Konstakademien i Stockholm.³⁶ Medaljongen föreställande Bassi är olik kända porträtt av arkitekten, och Ahrenberg tycks inte heller ha vetat om Thorvaldsens porträttmedaljong från 1790-talet.³⁷ Stångpiskan är i varje fall osannolik vid tiden för Akademihusets bygge och måste anses vara ett historieromantiskt påhitt, möjligen en anspelning på den tidiggustavianska tiden. Arkitekten överläter åt invånarna i Åbo att komplettera solennitetssalens inredning med marmorbyster av Henrik Gabriel Porthan och Franz Mikael Franzén i nischerna vid ingången, och fondväggens absid skulle inramas av hermer föreställande drottning Kristina och Per Brahe.

I domkapitlets s.k. förmak i anslutning till sessionssalen tänkte sig Ahrenberg en samling historiska porträtt, dvs. bilder i kopia av de biskopar i Åbo vilka fungerat som Akademins vicekanslerer under den svenska tiden. Domkapitlets porträtt av Finlands ärkebiskopar i sessionssalen, som befanns vara upphängda utan hänsyn till väggarnas arkitektoniska gestaltning, fick gärna försvinna till ett inre arkivrum.

Biskopsporträtten i original från den svenska tiden hade med universitetet flyttats till Helsingfors. Arkitekten säger sig genom senatens ecklesiastikexpedition ha utverkat att kopior hade för domkapitlets räkning utförts av målningarna föreställande Isak Rothovius och Gezelierna, far och son. Med tiden hoppades Ahrenberg på att inringa åtskilliga andra biskopsporträtt till kopiering.

RESTAURERINGEN BLIR AKTUELL - FÖRBEREDANDE ÅTGÄRDER

Reparationsarbeten pågick hela tiden i något hörn av Akademihuset. Samtidigt med Ahrenbergs restaurering rustades huset upp med elljus samt vatten- och kloakledningar. Ämbetsverken anhöll om dessa tekniska installationer och de inrättades för det mesta med särskilda anslag.³⁸

Bristerna i husets uppvärmning var ett återkommande problem. Stora vestibulen och korridorerna saknade eldstäder, och det klagades att solennitetssalens ugnar gav otillräckligt med värme.³⁹ I domkapitlets lokal hade 1906 företagits en golvreparation som inbegrep även ”etehiset” (antagligen både tamburen och sessionssalens förmak), då golvdraget gjorde sessionssalen vintertid så kall att den ibland inte alls kunde användas.⁴⁰ Det visade sig dock omöjligt att förbättra isoleringen mot den kalla vestibulen under sessionssalen utan en större reparation som krävde ändringar i golvnivån i flera rum.⁴¹

Det som man kunde göra och gjorde var uppmura större ugnar och installera gaskaminer på ställen där murade rökkanaler inte fanns. Huset hade fått gasbelysning 1866,⁴² och gasen kunde användas också för uppvärmning. På framställning av Musikaliska sällskapet i Åbo installerades 1909 en gaskamin i solennitetssalens vestibul och en till i ”korridoren till konstnärsummet”. Konstnärsummet, ett väntrum åt uppträdande artister, hade redan tidigare inretts i den ombyggda trappuppgången vid Tavastgatan. Korridoren var förbindelseleden mellan väntrummet och solennitetssalens absidända.⁴³

Golvbjälkarna i hovrättens och länsstyrelsens arkivutrymmen befanns vara utsatta för alltför stor belastning. Hovrättens egentliga arkivrum låg i anslutning till dess lokal i andra våningen. I brist på utrymme förvarades emellertid en ansenlig del av arkivet på vinden. Länsstyrelsens arkiv fanns i tredje våningen ovanför guvernörsbostaden i den delen av husets östra länga som hade tillbyggt efter branden. Sommaren 1907 anställdes en byggnadssyn för att utreda golvens tillstånd i arkivutrymmena, och då befanns att golvbjälkarna behövde förstärkas.⁴⁴

Länsbyggnadskontorets chef, arkitekten John Lybeck, anmälde att han redan 1901 som kontorets nya föreståndare hade iakttagit ”rubbningar i sockeln och mindre sprickor i väggar” i Akademihuset. Sprickbildningen tillskrev han förändringar i husets fundament. En sänkning i grundvattennivån föror-

sakad av att dräneringsrör anlagts på området skulle ha lett till att Akademihusets rustbädd hade torrlagts och angripits av röta. Därför ansåg Lybeck att man borde börja med att utforska marken kring byggnaden, och på uppdrag av Överstyrelsen företogs en pliktning.⁴⁵ Det skulle dock visa sig att farhågorna om röta i rustbädden varit något överdrivna.

Då länsbyggnadskontoret för att lätta på ämbetsverkens utrymmesbrist gjorde ett förslag att inreda ytterligare arkivutrymmen på vinden, beslöt Överstyrelsen att överarkitekt Florentin Granholm tillsammans med dåvarande förste arkitekt Ahrenberg skulle utforska i hurdant skick Akademihuset befann sig och upprätta ett förslag till åtgärder som dess tillstånd krävde. Ahrenberg fick ensam ta hand om uppdraget när Granholm avgick från sin befattning, och han utarbetade då sitt restaureringsförslag som inlämnades till Senaten.⁴⁶

I förslaget påpekades att innan reparationer kunde företas var det nödvändigt att minska på antalet användare i huset. Följaktligen flyttade posten ut, som också hade ett filialkontor där, och man började planera en nybyggnad åt lantmäterikontoret.⁴⁷ Den ritades av Ahrenberg och förverkligades som en länga vid Henriksgatan sammanbyggd med magasinsbyggnaden i sten som enligt Bassis ritningar efter Åbo brand uppförts mittemot Akademihusets östra flygel. Bygget utfördes utan dröjsmål, och 1910 kunde lantmäterikontorets gamla utrymmen i Akademihuset färdigställas för nya användare.⁴⁸ Det nya lantmäterikontorets arkitektur är designad att anknyta till Akademihuset, till Bassis tolkning av empirestilen i magasinets fasad och som ett märkbart inslag i den nya stadsbilden som efter Åbo brand uppstod kring domkyrkan.⁴⁹

Den angelägnaste åtgärden för Akademihusets del var en reparation av golvbjälkarna i länsstyrelsens arkiv. Lika nödvändig var en förbättring av vindsgolvet. Tillståndet som huset befann sig i beskrevs som hotande, vilket inte ifrågasattes i senaten som omgående beviljade pengar till förberedande av reparationen. Senatens civilexpedition utverkade tillsammans med Överstyrelsen och länsbyggnadskontoret arkivaliernas omedelbara flyttning. Anhållan om uppskov avlogs direkt, för ärendet klassificerades som brådskande. Arkivrummen och vinden tömdes, och man skred genast till undersökningen och reparationen av bjälklagen.⁵⁰

AHRENBBERGS RESTAURERING: KONSTRUKTIONER

I det följande beskrivs åtgärderna som planerades och delvis också utfördes i Akademihusets konstruktioner med hjälp av främst fyra dokument: Överstyrelsens, dvs. Ahrenbergs restaureringsprogram som behandlades i senaten i början av 1909, hans protokoll fört vid undersökningen av husets grundmur i slutet av januari samma år, Alex. Nyströms rapportkoncept 3.8.1909 över utförda arbeten och förste arkitekt Hugo Lindbergs protokoll fört vid byggnads-

synen i augusti 1910. Restaureringsprogrammet ger en inblick i Ahrenbergs förmodanden om byggnadens tillstånd och hans uppfattning om tillämpbara tekniska hjälpmedel. Nyströms rapport överensstämmer i stort sett med Lindbergs officiella byggnadssyn men är givetvis utförligare.⁵¹

Efter det att de förberedande åtgärderna 1908 hade genomförts beslöt Överstyrelsen i början av december samma år ingå till senaten med en anhållan om ett slutgiltigt anslag enligt Ahrenbergs restaureringsprogram. Planen gick ut på att arbetena kunde utföras under fyra års tid. Resultatet av anhållan blev det som redan nämnts i skildringen av Ahrenbergs intervju i Hufvudstadsbladet 1910.⁵²

I restaureringsförslaget väddar Ahrenberg till senaten med en jämförelse av anslagen som 1904–1908 hade använts för reparationer och upprustande av ett par andra statliga byggnader och Akademihuset. Med sin totalvolym på 35 382 kubikmeter ställs Akademihuset i samma kategori av statligt byggnadsmonument som landets viktigaste sekulära monumentalbyggnader, det några tusen kubikmeter mindre Kejserliga palatset och den ungefär dubbelt så stora Senatsborgen. Palatsets ombyggnader och reparationer hade kostat 220 000 mk, Senatsborgens 400 000, medan Akademihuset fått nöja sig med futtiga 52 000.

Utöver den föreslagna summan 160 000–200 000 mk för restaureringen under fyra, eventuellt fem års tid kom kostnaderna för de årliga reparationerna som måste fortgå även under restaureringen. Byggnaden kunde inte helt utrymmas, och arbetet måste ske i mindre etapper.

Senatens ecklesiastikexpedition fick också yttra sig om förslaget, då domkapitlets lokaler och solennitetssalen hörde till dess administrationsområde. Ecklesiastikexpeditionen ansvarade för en betydande del av statens byggnader. Bl.a. hade dess andel utökats då flera nya och jämförelsevis dyra läroverk hade uppförts efter år 1900. Många av dem stod under byggnad eller utvidgning när Överstyrelsen för allmänna byggnaderna gjorde sin framstöt om Akademihusets restaurering. Expeditionen noterade att slutsumman för Överstyrelsens allmänna reparationsförslag för 1909 var den största som någonsin beviljats för ett dylikt ändamål och begärde att Överstyrelsen avsevärt reducerade sitt kostnadsförslag. Dessutom borde detta ske främst genom att slopa sådana arbeten som avsåg byggnadernas skönhetsvärden.⁵³ Ecklesiastikexpeditionens utlåtande kan tänkas rikta sig mot Ahrenbergs planer på att för Akademihusets del investera också i höjandet av dess skönhetsvärde.

Restaureringsarbetet började i slutet av januari 1909 med en undersökning av husets grund som hade grävts upp på ett par ställen vid yttermuren. Handstilen i protokollet vittnar om att Ahrenberg själv har fört pennan, men också om att det inte precis har varit en lätt uppgift en kall vinterdag. Närvarande var också extra arkitekterna vid länsbyggnadskontoret Eskil Hindersson, Fritiof Strandell och Alex. Nyström samt en utomstående, ingenjören Aug. Kiökemeister från Åbo.

Kiökemeisters roll var den tekniska konsultens. Hans sakkunnighet kunde behövas i händelse murarna krävde att bli stöttade med betongkonstruktioner. Ahrenberg ville själv närvara vid utgrävningarna, t.ex. när grunden under so-lennitetsalen och vestibulen senare skulle undersökas.⁵⁴

Det tycks ha varit allmänt känt vid länsbyggnadskontoret i Åbo redan tidigare att Akademihuset murats på ett rustverk av stockar. I undersökningarna av grunden, vilket skedde på nio ställen,⁵⁵ grävde man ner till stockbädden eller ”laven” som den kallades vid restaureringen och som utgjorde rustverkets översta skikt. Ingenting tyder på att man hade gått så långt ner i djupet att man stött på de korsvis lagda stockarna som utgjorde rustverkets stomme.

I restaureringsprogrammet förutses en reparationsplan för grunden på basen av sprickor i murarna och briserade sockelstenar, vilka syntes tydligast i längan vid Tavastgatan och de kortare sidoflyglarna. Skadorna togs som tecken på att grunden krävde en fullständig genomgång. Det föreslås att den grävs fram i 3–4 m långa sträckor till ett djup av 2 m. Eventuella förmultnade delar – det talas alltså om stockbädden – skulle avlägsnas och grävningen fortsätts neråt tills man stötte på fast grund på vilken rustbädden kunde stötts eventuellt med betongpelare länkade med valv i samma material. Givetvis kunde man inte på förhand göra upp en detaljerad plan. Det kunde hända, sägs det, att man på långa sträckor klarade av grundmurens förstärkande med enkel kilning. Det beräknades dock att husets hela perimeter kunde genomgås på fyra år. Planen redovisades med en bilagd ritning som har förkommit.

Det tas för givet att en sekelgammal träkonstruktion inte längre var i hållbart skick. Bland annat p.g.a. Lybecks farhågor om markens torrläggning men också med tanke på den allmänna landhöjningen förväntades rustbädden ligga för torrt och ha multnat.

När man väl kommit igång med restaureringsarbetet togs grundmuren fram ända ner till rustbädden på de ställen där fasaderna uppvisade ”genomgående” sprickor. Trots att rustbädden faktiskt låg torrt visade den sig dock vara ”temmeligen frisk”, även om ställvis ytan var angripen av röta och virket hade blånat. Där det hade varit möjligt hade stockarna rengjorts och bäddats in i lera. Det var tänkt att lerlagret skulle täcka även grundstensvarven ända upp till sockeln. På södra sidan dvs. längan vid Tavastgatan hade rustbädden haft från en halv till en meter vatten över sig. På de undersökta ställena hade inga större förstärkningsåtgärder varit av nöden.⁵⁶

Det befanns att delar av grundmuren var hopfogade av löst lagda små stenar. Dessa delar hade antingen helt och hållet lagts om eller så hade de förstärkts med kilsten i cementbruk. Enligt syneinstrumentet torde grunden under husets norra del som låg närmast domkyrkan ha reparerats med järnskenor för att fördela murtrycket jämnare över grundstenarna.⁵⁷

I sammanhang med grundförstärkningen reparerades även yttre trappan på norra sidan. Dess struktur hade helt rämnat och de lösa trappstenarna låg

Figur 4. Sockeln på båda sidor om västra flygelns portgång. Stenarna till vänster om portgången har antagligen behandlats vid restaureringen. Färgen är jämn och ytorna hela. Till höger om portgången har sockeln tydligen inte fått en liknande behandling. Den uppvisar markanta skador, och stenarna har en ojämn färg. Foto Eeva Maija Viljo 2002.

ojämnt med gapande fogar. I restaureringen insattes de på ny grund, och nya stenar murades i de sprucknas ställe.

Nyström nämner i sin rapport att sockeln var överallt mycket trasig och många stenar spruckna. De som varit mest sönder hade blivit ersatta med nya stenar, men av sparsamhetsskäl hade en del av stenarna endast lappats med stenkitt. Förstörda ytor hade delvis bara planhuggits, vilket gav den fördelen att de, förutom att ha blivit jämnare, hade också fått samma färg som det nya stenmaterialet. År 1909 hade man kunnat reparera endast ungefär hälften av sockeln. För att förbättra avledningen av regnvatten hade tydligen Ahrenberg gett order om att uthugga en fas i sockelns övre kant.

Sockelstenarnas eländiga tillstånd tillskrev Nyström, som man kan vänta sig, den intensiva hettan vid Åbo brand, men delvis, ansåg han, hade sprickorna förorsakats av järnkramlorna med vilka stenarna blivit fästade. När grunden hade satt sig bidrog de stela kramlorna med en spänning som bröt upp stenarna. Därtill var kontaktytorna i ytterkanterna av stenarnas sidor som var passade mot varandra huggna alltför smala för att motstå trycket av murens tyngd.

Akademihusets sockel visar tydliga spår av reparationerna 1909. I västra flygeln norr om portgången, i hela norra flygeln och fram till ett par tre stenar söder om portgången i östra flygeln har sockeln en jämn, tämligen mörk röd-

aktig färg. Sockelstenarna är hela och överkanten som skjuter ut ett par centimeter från den rappade tegelmuren har en svagt sluttande fas. En motsvarande fas har också avtrappningen i nedersta stenskiftet i norra risalitens sockel. I jämförelse syns i sockeln i husets södra del sprickor, bortfallna stenbitar och lappade urgröpningar. Dessutom är färgen i stenmaterialet skiftande (Fig. 4). Sockelns översta kvaderskiift ligger på långa sträckor i plan med den rappade muren ovanför och saknar spår av övre kantens bearbetning till en vattenavledande fas. (Reparationsmurningen i södra flygelns risalit har utförts i ett senare skede, antagligen i 1970-talets sanering.)

Restaureringsprogrammet inbegrep också åtskilliga åtgärder i husets innandöme och särskilt den övre delen av murverket. Det var inte bara arkivalierna som hade hotat mellangolvens bärkraft. Vindens murade brandbotten till exempel var mycket tungt redan i sig, varför det föreslogs att teglet skulle ersättas med två korsvis lagda brädskiikt täckta med asfaltfilt och ett tunt lager sand. Därtill förbjöds det att överhuvudtaget använda vinden som ”upplagsplats”. Ungefär hälften av vindsgolvet hade man hunnit bygga om till byggnadsynen hösten 1910. En del av den gamla brandbottens tegel hade använts till att uppföra brandmurar på vinden. Man ville särskilt förhindra att en eventuell eldsvåda spred sig till den värdefulla solennitetssalsflygeln i husets mitt.

I syneinstrumentet 1910 och i Nyströms koncept nämns att ungefär hälften av vindsgolvets bjälklag hade undersökts och förstärkts. Som särdeles angelägen att repareras uppräknas i restaureringsprogrammet golven mellan sydöstra hörnets tredje våning som tillkommit först efter branden och andra våningens guvernörsbostad samt vindsbotten ovanför denna byggnadsdel. Vid ombyggnaden av mellangolven hade olika förfaringssätt tillämpats: förstärkning med påspikade plankor, utbytande av ruttna golvbjälkar med nya eller med balkar av betong samt armering. Där spännvidderna varit stora eller där bjälkarna satt sig hade de fästats på särskilda ”bärvasar” av trä eller armerad betong.

Vid Ahrenbergs undersökning av grunden hade också bland bristerna ovan jord iakttagits att risaliternas gavlar var svagt förankrade och att de delvis lutade utåt. Enligt Nyströms rapport blev gavelmurarna och fritt stående murhörn förankrade vid byggnadens inre väggar samt vid särskilt uppförda stödmurar. Gavlarne hade sannolikt till stora delar murats om efter branden och insidorna lämnats utan fogstrykning. Nyström rapporterar att dessa blivit rappade.

De efter branden byggda takstolarna hade delvis gått upp i fogarna och vridits. Nyström nämner att de undersöktes, förstärktes och stöttades med hjälp av nya hängverk. På vinden behövdes mera ljus bl.a. för att bättre kunna uppsåra eventuella takläckor. I det syftet öppnades nya takfönster. Vattentaken ovanför solennitetssalens sidoskepp hade varit ”genomruttna” och helt byggts om.

Rökkanalerna i Akademihuset hade samlats över vinden till några få skorstenar och löpte så gott som i horisontalläge, vilket påstås vara vanligt i ”våra gamla hus”. Om byggnadsgrunden inte var fast, vilket sprickbildningen i ytter-

murarna tycktes visa, kunde rämnor uppstå i dessa långa snett uppstigande kanaler och eldsvåda uppstå. Deras sotning var också besvärlig. För att komma åt alla ställen i kanalernas inre tvingades man slå hål i dem. I huset fanns även ugnar som på gammalmodigt vis var murade på golvbjälkarna. Ugnar och rökkanaler skulle muras om i enlighet med gällande byggnadsordning. Röken skulle ledas vertikalt upp ur eldstäderna, och till det ändamålet fick antalet skorstenar utökas. Det framgår också av Nyströms rapport och syneprotokollet att nya skorstensstockar och nya skorstenar hade uppförts.

Som en start på restaureringen uppräknar Ahrenberg i restaureringsprogrammet några nödvändiga anskaffningar, bl.a. sten av samma färg som ”de krossade granitdelarna i fönster- och dörrinfattningar”. Uppgifterna om ytterdörr- och fönsteromfattningarnas tillstånd efter branden visar att dessa genomgående varit av finhuggen granit. En del hade blivit helt förstörda i branden, och det hade då föreslagits att de repareras med tegelmurning och stryks med oljefärg.⁵⁸ Men också många fönster- och dörrromfattningar som efter branden hade ansetts vara brukbara var knappast helt oskadade. Det är troligt att det i stenmaterialet hade uppstått för graniten typiska mikroskopiska sprickor som inte kunnat skönjas med bara ögat vid de syner som företogs direkt efter branden. I kostnadsförslaget för 1909 ingår alla fönster- och dörrromfattningar i norra risalitens nedre våning. De hade någon gång fått en skyddande yta i oljefärg, men nu skulle de renhuggas och lappas med nytt stenmaterial.⁵⁹ Dylika arbeten, också i granitkonsolerna under takskägget, nämns i byggnadssynen som utförda.

Akademihusets källare tycks ha varit ur bruk vid tiden för Ahrenbergs restaurering och stod alltså utanför projektet.⁶⁰

AHRENBERGS RESTAURERING: INREDNINGAR

SOLENNITETSSALSDÖRRARNA

När förberedelserna för Akademihusets restaurering var i gång sommaren 1908 anhöll husets disponent, länsbokhållaren D. Forsman, om särskilda ändringar i solennitetssalen. Länsbyggnadskontoret sattes att utarbeta ett förslag i vilket skulle beaktas salens ”praktrums karaktär”. Ahrenberg som undertecknat skrivelsen till länsbyggnadskontoret, informerar att ”den ifrågasatta dörren” skulle utföras i mahogny. Vid reparationer och inredningsarbeten skulle man hålla sig till ”stilenligheten” i huset. Det gällde att återinföra interiörernas ursprungliga enhetliga ”prägel af Gjörwells och Carlo Bassis kynne i smaken för deras tid”.⁶¹

Reparationen av salens huvuddörr i öppningen från vestibulen måtte ha ingått i disponentens önskelista. Klagomål om dörrflyglarnas funktionsduglighet

hade nämligen åtminstone en gång långt tidigare uttryckts i offentligheten.⁶² Vad som åsyftades är inte känt, men Ahrenberg fick anledning påstå att ”ledande personer i Åbo” framfört en önskan att solennitetssalen fick tillbaka sina dyrbara mahognydörrar.⁶³

Akademihusets ursprungliga, med snidade och förgyllda ornament dekorerade, mahognyfanerade dörrar hade tillverkats i Stockholm enligt Gjörwells ritningar, och efter branden överfördes de på Engels begäran, trots att de som en del av husets fasta inredning hade ingått i köpet mellan statsmakten och Akademien, till det nya universitetets solennitetssal i Helsingfors.⁶⁴ Dörrarna kunde naturligtvis inte fås tillbaka, men de kunde kopieras.

Akademidörrarnas historia har varit något otydlig. Arkivkällorna som har använts av forskarna, främst universitetets handlingar och senatens akter, är i sig entydiga, svårigheter tycks ha uppstått när det har gällt att sammanställa uppgifterna med de dörrar som nu finns i Helsingfors universitets huvudbyggnad. De flyttade dörrarna har varit fem till antalet, dvs. att alla fem dörröppningar i Akademihusets solennitetssal hade haft dekorerade dörrar av mahogny. Numera finns i Helsingfors endast tre dörrar, huvuddörren och två mindre sidodörrar. De övriga två mindre dörrarna tycks ha spårlöst försvunnit.

Helsingfors universitets huvudbyggnad har emellertid utsatts för omändringar som med säkerhet inverkat på dörrarnas bevarande och placering. På 1930-talet företogs en stor till- och ombyggnad, och solennitetssalen med vestibul led stora skador i ett bombnedslag under andra världskriget vilket föranledde att solennitetssalen ombyggdes.

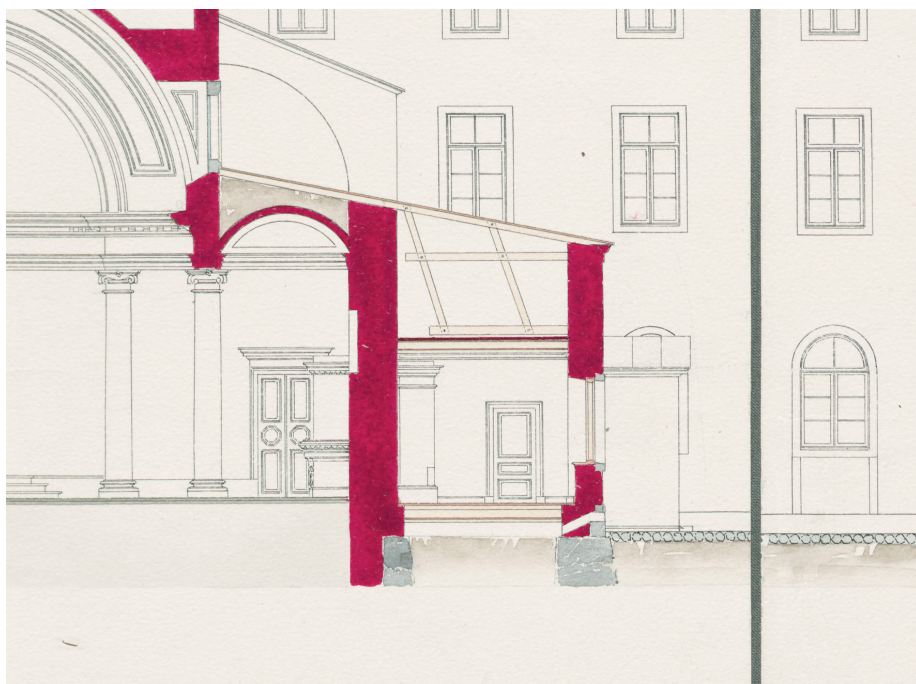
Tor Carpelan framförde redan 1911 en lösning på frågan var alla fem dörrarna då fanns. Han föreslår att när huvuddörren och två av sidodörrarna placerades i den nya solennitetssalen, kom sidodörrarna som blev över i konsistoriets sessionssal, vilken före universitetets ombyggnad låg i andra våningen i nuvarande gamla delens sydöstra hörn.⁶⁵ Där torde Carpelan även ha kunnat se dem.

Akademihusets solennitetssal hade på 1830-talet ”med möjligen minsta utgift” fått nya dörrar till alla fem dörröppningar. De hade tillverkats av åbosnickaren E. J. Lönnroth som hade lämnat in det lägsta anbudet för dörrentreprenaden.⁶⁶ Två av de nuvarande fyra sidodörrarna med de karaktäristiska åttkantiga mittspeglarna syns tidigast i ett par sektionsritningar av Akademihuset från år 1892.⁶⁷ (Fig. 5.) Det är emellertid mycket sannolikt att de faktiskt härstammar från Lönnroths entreprenad. Det rör sig nämligen om en dörrmodell från det tidiga 1800-talet som förekommer i andra byggnader ritade av Gjörwell i Sverige och som enligt Ursula Sjöberg är unik. Dörrtypen har spridit sig till gårdar i sydvästra Finland när interiörer blivit ombyggda på 1830 - 1840-talen.⁶⁸ Det är svårt att tro att modellens utbredning har skett enbart på Lönnroths auktoritet. Sannolikt är att dylika dörrar funnits i Akademihusets andra utrymmen före branden och att de tjänat som modell åt Lönnroth när han förfärdigade de

nuvarande sidodörrarna till solennitetssalen. Vetskapen om husets uppbrunna interiörer fanns ju, och det är även möjligt att hos snickare i Åbo bevarats ritningar. Lönnroth kände antagligen Akademihusets snickarverk. Han kan även ha varit med om att inreda huset när det byggdes eller att utföra reparationer där.

Ahrenberg ville förnya även dessa sidodörrar, och i Byggnadsstyrelsens ritningsarkiv finns utkast till alternativa förslag.⁶⁹ Han fick emellertid nöja sig med att låta bygga om ”två gamla dörrar” på båda sidor om absiden.⁷⁰ I ritningen från 1892 är dörrarna utan de förgyllda beslag som numera pryder den åttkantiga mittpanelen. Förmodligen kan dessa ornament tillskrivas Ahrenbergs restaurering. Om de två andra sidodörrarna som flankerar huvuddörren i salens andra ända har inga uppgifter återfunnits.

Trots det tidigare refererade utlåtandet från Senatens ecklesiastikexpedition om förbigående av skönhetsvärden i sparsamhetens namn lyckades det Ahrenberg att utverka Senatens medgivande till att 800 mk av Överstyrelsens allmänna reparationsanslag för 1909 fick reserveras för Akademihusets dörrar. En motsvarande summa måste dock sparas in på något annat estetiskt mål.⁷¹ Arkitekten ämnade gå med tiggarskåp till Ernst Dahlström för att insamla

Figur 5. Solennitetssalens sidodörr i absidväggens västra del enligt Stefan Michailows uppmättningsritning år 1892. Dörren döljs delvis av en av salens ugnar. Dessa ugnar ersattes någon gång i början av 1900-talet med de ugnar som vid restaureringen flyttades till lantmäterikontorets hus. Riksarkivet, Byggnadsstyrelsens ritningsarkiv, Ida 61:5a, detalj.

Figur 6. Solennitetssalens dörr på vestibulsidan med porträttmedaljongen av Charles Bassi till vänster. Foto Martti Puhakka 2014.

återstoden av dörrpengarna, men inga uppgifter finns om utgången av den planen. Dahlström var en lokal mecenat i samma klass som den tidigare nämnda von Rettig som bekostat vestibulens porträttmedaljonger. Självtänkte Ahrenberg genom föreläsningsverksamhet förtjäna tillräckligt för gustavianska ljuskronor till de restaurerade salarna.⁷²

Om dörarnas flyttande till Helsingfors hade Ahrenberg förmedlats arkivuppgifter av en forskare som han inte namnger, utan kallar honom sin ”hemulsman”.⁷³ Arkitekten berättar själv att han lät mäta och avrita huvuddörrens flyglar i universitetets solennitetssal och hur han, utan att begrunda att dessa eventuellt inte längre var i precis samma skick som då de funnits i Akademihuset, beställde kopior hos N. Bomans möbelfabrik i Åbo.⁷⁴ När de nya dörarna provades i öppningen, fann man att de var för stora.⁷⁵ De ursprungliga dörarna hade tydligen blivit skarvade för att fylla den större öppningen i Engels universitetsbyggnad. Deras nuvarande översta speglar måste alltså vara ett tillägg av Engel. Utan detta tillägg inpassades Ahrenbergs dörrar sedan i solennitetssalens huvudingång i Akademihuset (Fig. 6).

Lagerkransen med band i den fasta panelen som har infattats i dörröppningens rundbåge i Akademihuset torde vara Ahrenbergs bidrag till utsmyckningen. De övriga ornamenten är trogna kopior av motsvarande dekorationer i de flyttade dörarna. En förlaga till den höga övre speglens ornament finns i byggnadsstyrelsens ritningsarkiv, en avritning på skisspapper av ornamenten.⁷⁶ Beteckningen ”asp” i ritningen kan antas vara en anvisning om träslaget för de skulpterade dekorationerna.

I Helsingfors har dörrarna infattningar endast på salssidan, de utgör en ”pendang” till Gjörwells rektorskateder som har ornament av liknande slag. Detta torde ha varit det ursprungliga arrangemanget även i Akademihuset. I kopian har Ahrenberg emellertid dubblerat dekorationerna. Båda sidorna har samma ornamentala arrangemang, så att dörrarna är lika praktfulla utåt vestibulen som inåt solennitetssalen. I vestibulen där kolonnerna är toscanska med skaft av finhuggen granit bryter dörrarnas gyllene ornament mot den avsiktliga enkelheten och därmed mot de klassiska kolonnordningarnas *decorum*.

Gjörwell hade skapat en kontrast mellan vestibulens kårva arkitektur och salens polerade granit, marmorerade väggar, stuckornerade takvalv och joniska kolonnordning. Ahrenbergs dörrar bryter mot den ursprungliga idén av stegring i modus från enkel och sträng i vestibulen till salens joniska festlighet.

Allmänt tycks man ha haft uppfattningen att katedern i solennitetssalens absid som har ersatt Gjörwells bortflyttade rektorskateder härstammade från Åbo Akademis dagar.⁷⁷ Den fanns alltså på plats när restaureringen blev aktuell, och Ahrenberg betraktade den som en historisk kvarleva utan egentlig användning, men lät reparera den fanerade ytan och ersätta förlorade ornament.⁷⁸

VESTIBULEN

I något skede hade vestibulens granitkolonner blivit strukna med oljefärg för att dölja gropar där skärvor lossnat ur ytan och för att förhindra ytterligare förvittring. Som Ahrenberg berättar i den tidigare nämnda intervjun i Hufvudstadsbladet, höggs kolonnerna rena och ytan reparerades med nytt stenmaterial.⁷⁹ Vestibulens väggar målades gröna vilken färg Ahrenberg ansåg ha varit den ursprungliga.⁸⁰ Sannolikt har han dock misstagit sig på färgen.

Kati Winterhalter har jämfört de färgsättningar som nämns i målaren Elis Chiewitz entreprenadkontrakt 1815 med färgundersökningar som gjordes i Akademihuset i samband med restaureringen på 1970-talet. Resultaten av undersökningarna anser hon dock i största delen av byggnaden vara mycket osäkra. I Chiewitz kontrakt specificeras att i vestibulen väggen i yttermuren på norra sidan målas tegelröd. Att bara väggen med ytterdörren nämns stöder tanken att de övriga väggarna kan ha haft en annan färg.⁸¹

Domkapitlets anslagsskåp i trappuppgången från stora vestibulen fick hänga kvar, men ”den snirklade uppsatsen” avlägsnades för att inte bryta mot husets klassicistiska stil.⁸² Restaureringen av trappuppgången, som antagligen främst betydde en ommålning torde ha utförts samtidigt som vestibulens 1909–1910.⁸³

KAKELUGNAR I PASSANDE STIL

Akademihusets kakelugnar utgjorde ett särskilt mål i restaureringen. Ugnar som bröt med husets ursprungliga nyklassiska stil, t.ex. ”våffelkakelugnar” i

tysk nyrenässans – Ahrenberg klassificerar dem som barock - skulle när de var utbrända ersättas med ”stilenliga ugnar”.⁸⁴ Solennitetssalens ugnar förnyades trots att de av beskrivningarna att döma inte var särskilt gamla utan murade någon gång under åren efter sekelskiftet. Man blev kvitt dessa ännu användbara ugnar i provinsieellt betonad art nouveau – enligt Ahrenbergs tidigare refererade beskrivning i Hufvudstadsbladets intervju - genom att sälja dem till entreprenören för lantmäterikontorets nybyggnad dit de blev flyttade.⁸⁵

De nya vitglacerade kakelugnarna i solennitetssalen var tillverkade vid Andstens kakelfabrik i Helsingfors (Fig. 7). Vid bränningen av kaklen inträffade flera misslyckanden, Nyström reklamerade bl.a. dåligt utförda kakel för ett fackelornament. Modellen betecknas som nr 55, och det sägs att ugnen var ritad av Jac. Ahrenberg. På detta nummer finns i Andstens illustrerade katalog från 1903 en klassicistisk ugn som mycket riktigt bär hans signatur och är dekorerad med två facklor korsställda under en krans. Modellen kan jämföras med ett odaterat fotografi av salens interiör mot sydväst som visar övre delen av en ljus kakelugn med en gestaltning överensstämmande med Ahrenbergs ritning.⁸⁶ Dessa ugnar revs när solennitetssalen långt senare försågs med centralvärme.

I Akademihuset finns bevarade vitglacerade ugnar med klassiska gavlar och kolonner, som torde härröra från Ahrenbergs projekt att förnya husets alla ug-

Figur 7. Evangelisk-lutherska kyrkans kyrkomöte 1941 i Akademihusets solennitetssal. Till höger syns en av de nyklassiska kakelugnarna som hade ritats av Jac. Ahrenberg och tillverkats av Wilh. Andstens kakelfabrik. Foto Paldan. Eeva Maija Viljos arkiv.

nar i en passande stil.⁸⁷ Företaget blev dock aldrig helt genomfört, vid övergången till centralvärme fanns ännu flera av de äldre ugnarna kvar. Tillsammans med de klassicistiska har de bevarats som rumsdekor.

RESTAURERINGEN ÅR 1910 OCH DET TIDIGARE KONSISTORIETS SESSIONSSAL

Akademihusets restaureringsanslag hade beviljats för 1909, men arbetet hade försenats och byggnadssynen kunde förrättas först i augusti 1910. För 1910 planerades emellertid också nya restaureringsarbeten för vilka egentligen inte fanns något särskilt anslag. De bekostades antagligen främst inom ramen för de årliga reparationerna.

Kostnadsförslaget för 1910 utmärks av det stora antalet strukna poster. För Akademihusets del dalade anslaget från 12 500 mk till drygt 6900 mk, men med ett ”supplement” på 5370 mk för arbeten i domkapitlets sessionssal blev slutsumman nästan lika hög som den ursprungligen föreslagna.⁸⁸

Om sessionssalens golv anger Ahrenberg att det hade sänkt sig ungefär 6 tum mot husets mitt och måste tas upp, repareras och täckas med linoleum.⁸⁹ Ugnarna skulle ersättas med nya större ugnar, men då de som använde salen tyckte att de endast några år gamla ugnarna värmdes bra, avgjorde Nyström frågan med att de var ”efter antikt mönster” och föreslog att låta dem bli kvar. Pengarna ville han hellre använda till ett riktigt parkettgolv. Att sätta in en linoleummatta var inte ”förstklassigt”. Salen fick ett parkettmönstrat golv, men om det var äkta parkett går inte att avgöra.⁹⁰ (Fig. 8.)

Vad ugnarna beträffar följdes tydligt Nyströms förslag. De är vita med inramningsbårder i matt terrakottafärg och representerar en vanlig typ i kakelfabrikernas priskuranter.⁹¹

Det viktigaste var kanske ändå ommålningen av sessionssalen för att utplåna nyrenässansens mörka färgsättning och därmed på ett påtagligt sätt återställa interiörens empirestil. Ahrenberg misstog sig när han i den tidigare skildrade intervjun med ”gammal Åbobo” framförde en mörk blågrön pilasterfärg som ursprunglig. Färgen togs fram i undersökningen på 1970-talet och Winterhalter anser att den sannolikt härrör från 1840-talet. Arkitektens val av vitt för pilastrarna och listverket i salen i stället för mörkgrönt visade sig vara ett hugskott, för det överensstämmer med specificeringen i Elis Chiewitz tidigare nämnda entreprenadkontrakt.⁹² Väggyllningens gula färg som arkitekten bedömde som ursprunglig nämns även i Chiewitz kontrakt. Med tanke på den ursprungliga interiören var förgyllningarna av väggfältens ornament och delar av listverket ett ohistoriskt inslag. Spåren av förgyllning som hittats i salen hör enligt Winterhalter hellre ihop med den gröna färgen från senare 1800-tal. Konstnären och författaren Axel von Haartman som tydligt aktivt följde

Figur 8. Domkapitlets sessionssal 1912 efter Ahrenbergs restaurering. I ugnsnischen till vänster står den äldre kakelugnen som arkitekten ville ersätta med en ugn i nyklassisk eller empirestil, men som fick stå kvar. Fotografen har sannolikt varit Alex. Nyström. Museiverket, Bildsamlingarna, Åbo Akademihus.

med restaureringen tyckte också att den i domkapitlets sessionssal ”kunde ha utfallit mindre pråligt”.⁹³ Det mörka taket med sina dekorationsmålningar från 1880-talet täcktes med en duk vitmålad i limfärg.⁹⁴

I kostnadsförslaget för domkapitlets sessionssal upptas resekostnader ”för en duktig dekorationsmålare från Helsingfors”. Då Salomo Wuorios företag betalades hela 2550 mk verkar det sannolikt att det var Wuorios målare som anlätades att utföra sessionssalens förgyllningar.⁹⁵

RESTAURERINGEN FORTSÄTTER

I Överstyrelsens kostnadsförslag för 1910 upptas fortsättningsvis undersökning och reparation av golvbjälkar och mellangolv liksom också förnyandet av vattentaket med galvaniserad plåt, det också uppdelat att utföras etappvis under flera års tid. Sockelreparationen var också tänkt att fortsättas, men posten ströks. Samma öde fick förslagen att förbättra belysningen ute vid stora vestibulens ingång och i själva vestibulen.⁹⁶

Då domkapitlets sessionssal blivit vederbörligen restaurerad, fordrade dess förrum eller det tidigare förmaket en motsvarande uppsnygning. Tak och väg-

gar skulle ommålas enligt Ahrenbergs anvisningar. Fast solennitetssalen hade sparats av elden, hade dock valvet med sina värdefulla stuckornament delvis skadats av bl.a. is och snö då det utbrända huset vintern 1827–1828 stod utan vattentak. På en yta av några kvadratmeter hade stuckornamenten blivit reparerade med kalkbruk som inte hade hållit. En ny reparation av valvet var aktuell.⁹⁷

Fortsättningsvis planerades och utfördes alltså årliga reparationer i Akademihuset, men den ideella basen av Ahrenbergs restaureringsprogram tynade förmodligen, om inte tidigare åtminstone vid hans död 1914.

AKADEMIHUSET, KLASSICISMEN OCH AHRENBORG

Det intryck som man får av arkivmaterialet som berör restaureringen av Akademihuset är att det var i sista minuten innan byggnaden störtade samman som den företogs. Liknande uppfattningar om de medeltida franska katedralerna hade också bildats i samband med de stora restaureringarna på 1800-talet. Vare sig de verkligen stod på gränsen till omedelbar kollaps eller inte, är det uppenbart att restaureringarna ofta betydde en första grundlig undersökning av byggnadernas konstruktioner. Så var också fallet med Ahrenbergs restaurering av Akademihuset. Trots sin ringa ålder i jämförelse med medeltida byggnader hade verkan av eldsvådan 1827 och de ineffektiva och delvis felaktiga åtgärderna att skydda och iståndsätta huset efteråt förorsakat en förstörelse jämförbar med en mycket längre period av slitage och ytliga reparationer.

Vid sidan av de rent tekniska problemen och åtgärderna som här har skildrats står frågor som berör politiska intressen och sådana som kan kallas estetiska. Ahrenberg beundrade det svenska samhällsskicket och den svenska kulturen och såg på den svenska tiden som den viktigaste epoken i Finlands historia. Hans intresse för en av dess främsta byggnadsmonument, som i egenskap av universitetsbyggnad också symboliserade den svenska tidens upplysning, är självfallet. Han har antagligen också intresserat sig för rörelsen för ett svenskt universitet i Åbo, men tycks ha varit tämligen återhållsam med sina åsikter i den frågan. Hans roll var tjänstemannens och hans uppgift restaureringen av ett byggnadsmonument.

Det första försöket att förvärva Akademihuset till säte för nya Åbo Akademi gjordes redan samma år då det grundades 1919.⁹⁸ Möjligtvis hade man siktat på det målet redan tidigare hur orealistiskt det än syntes vara då ämbetsverken trängdes i huset. När Ahrenbergs slutgiltiga förslag till restaureringen hade skickats till senaten och medan han ännu hade orsak till optimism diskuterar han företaget för sin medarbetare i Åbo, Alex. Nyström, och försäkrar: ”Och en dag skola vi se academia rediviva.”⁹⁹ I offentligheten var det emellertid fråga om reparationen av ett ämbetshus även om arkitekturen och inredningarna rå-

kade vara av särdeles stort historiskt och konstnärligt värde. I sammanhanget poängterade han byggnadens betydelse för det lokala kulturlivet och för den historiska (svenska) kulturidentiteten i Åbo och drog i den strängen när han behövde privat ekonomiskt stöd för sitt projekt.

Ville Lukkarinen har i sin avhandling *Classicism and History* ingående diskuterat Ahrenbergs förhållande till historismen och till arkitekturens klassiska tradition samt förändringarna i hans synsätt från 1870-talet till 1910-talet. Det centrala problemet för arkitekten tycks ha varit hur balansera mot varandra kravet på individuell fantasi och originalitet som skapare av arkitektur för den egna tiden och kravet att följa beprövade regler i den klassiska akademiska traditionens anda. I och för sig är det inte underligt att han, som Lukkarinen visar, mot slutet av sitt liv blev alltmer bunden till traditionen och blev en förespråkare för en *revival* av klassicismen enligt mönster av Engels arkitektur och empiren. Men även i dem betonade han den historiska, partikulära, för Finland viktiga betydelsen mer än själva klassicismens rent tektoniska idé eller de vitruvianska reglerna på *decorum*.¹⁰⁰

Det är alltså som patriot som man kan förstå Ahrenberg som restaurerare av Akademihuset, men därmed är inte allt sagt om hans och hans medhjälpare, Alex. Nyströms motiv att axla ett projekt som tydligen växte ut över gränserna av ett tjänsteåliggande till ett personligt engagemang. Att återställa de vackra interiörerna i Akademihuset var också att skapa ett mönster för den egna tiden, för ”oss hyperboreiska folk”. Empires lärdom består enligt Ahrenberg ”främst i respekt för materialet, i enkelhet och i de ljusa svala färgernas spel”.¹⁰¹

Det var enligt denna idé som han ville restaurera Akademihuset, men han ville också betona den i Finland ovanliga lyxen av äkta material och konstfärdigt arbete i ett historiskt monument. Därvid unnade han sig även vissa, i sitt tycke fullt lovliga friheter. Allt som han i Akademihuset åstadkom var inte precis autentiskt, men det följde Viollet-le-Ducs princip att en restaurering bör upprätta ett monument till en helhet, förverkliga dess inneboende idé, även om den aldrig i sin verkliga historia hade haft just den gestaltningen. Att den inneboende idén var restaurerarens uppfattning snarare än historisk realitet hör till sakens natur och exemplifieras otaliga gånger i restaureringarnas historia.

NOTER

¹ Knapas, Rainer 1987, 277–290; 1989, 216–230; 2008. Ett hjärtligt tack till Lars Berggren, Helinä Koskinen, Annette Landen, Irma Lounatvuori, Anna Ripatti, Erkki Mäkiö, Kati Winterhalter och Pertti Vuorinen för hjälp med källor och litteratur samt inspirerande diskussioner vid arbetet för denna studie. Ett varmt tack också till presidenten vid Åbo hovrätt Antero Palaja som har visat mig omkring i hovrättens lokaler i Akademihuset. Familjen von Rettig har godhetsfullt gett mig tillåtelse att använda brevmaterial som Anna Ripatti samlat för sin dok-

- torsavhandling ur Rettigska familjearkivet i Näringslivets centralarkiv, St. Michel.
- ² Lybeck (1992, 115) uppräknar ämbetsverken i huset.
- ³ Pöykkö 1972, 13–14.
- ⁴ Winterhalter och Bonsdorff 2009, 31.
- ⁵ RA, BSA, prot. 1909: 15.1.§20; se också Lybeck 1992, 116.
- ⁶ ”Gammal Åbobo”. Om sitt engagemang säger Ahrenberg bl.a. i ett brev skrivet till donatorn Fredric von Rettig när planeringen av restaureringen 20.3.1909 var som angelägnast: ”Du har sett med hvilken ifver och framgång jag tagit mig an saken om återställande af Åbo f.d. akademis hus i dess forna skick.” Han ber om pengar för sitt projekt och urskuldar sig: ”...men du vet allt det där historiska krafset(?) från den svenska tiden är starkare än jag själf, det drifver mig till denna begäran.” I ett annat brev 14.8.s.a. till samma adressat antagligen från samma år betygar han att Akademihuset tillsammans med Åbo slott är hans ”älsklingsbarn”. Anna Ripattis arkiv, kopior av brev i Rettigska familjearkivet. Ahrenbergs och Nyströms samarbete belyses bl.a. av brev som visar att det var aktuellt redan i restaureringens inledningsskede. ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–193, JA till AN 26.12.1908 och 13.5.1909.
- ⁷ ”Gammal Åbobo; De populära föredragen och Solennitetssalen (ÅP); Bref till ’Helsingfors’; Dahlström 1919, 8–10; Ringbom och Ringbom 1985, 9.
- ⁸ ”Gammal Åbobo”; Winterhalter och Bonsdorff 2009, 50–53.
- ⁹ Lybeck 1992, 115–116; Winterhalter och Bonsdorff 2009, 50.
- ¹⁰ Framgår av Överstyrelsens för allmänna byggnadernas protokoll och de årliga kostnadsförslagen uppgjorda vid länsbyggnadskontoret. Ämbetsverken sorterade under olika expeditioner i senaten. Domkapitlets reparationsanslag behandlades i ecklesiastikexpeditionen, men det var civilexpeditionen som stod för största delen av uppehållet och reparationerna. Solennitetssalen med vestibul hörde också i princip till ecklesiastikexpeditionens område, men det tycks inte ha haft större betydelse i restaureringen 1908–1909.
- ¹¹ Också Lybeck (1992, 116) anmärker om förändringen i husets värdering som byggnadsmonument.
- ¹² Jfr Åbo domkyrkas restaurering efter branden 1827 där detta motiv framfördes, fast även argument som stödde överensstämmelse med kyrkans ”Göthiska utseende” förekom. Ringbom 1977, 52, 58–59, 98, 100.
- ¹³ Se bibliografin i Sjöberg 1994.
- ¹⁴ I ”Underdånigt Memorial” angående en förrättad byggnadssyn i Akademihuset 12.8.1828 anger Charles Bassi och lagman J. Snellman att alla planer och ritningar till byggnaden gått förlorade i branden. RA, SED BD 137/18 1828. Ett par ritningar av Gjørwell från byggnadstiden före finska kriget har dock i något skede återfunnits och de bevaras i byggnadsstyrelsens ritningsarkiv i Helsingfors Riksarkiv. NB, Handskriftssamlingen, Tengström-Laguska samlingen, H.I.12a, Jac. Tengström: Underrättelser om Academiska Nybyggnaden i Åbo.
- ¹⁵ Lisiä Suomenmaan viralliseen tilastoon, 19–29.
- ¹⁶ ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913.
- ¹⁷ Lisiä Suomenmaan viralliseen tilastoon, III.
- ¹⁸ Ripatti 2011, 11, 32, 38, 112, 125, 129, 149, 171, 201–202, 204.

- ¹⁹ Knapas, Marja Terttu 1884, 74–84; Ripatti 2007, 58.
- ²⁰ Ripatti 2007, 53, 55, 57; Drake 1993, 106. Ripatti 2011, 166–169.
- ²¹ Knapas, Marja Terttu 1984, 74–75, 81; Drake 1993, 105 - 106, bild s. 107; Ripatti 2007, 63; Viljo 1994, 79. Om statsarkeologen J. R. Aspelins, Gustaf Nyströms och Emil Nervanders kritiska förhållande till Ahrenbergs restaureringsplaner för Åbohus se Ripatti 2011, 166, 179, 186–187.
- ²² En diskussion om termernas ”reparation” (remont) och ”restaurering” (restauration) användning i Finland vid sekelskiftet 1900 och om försöken att fastställa deras olika betydelse ingår i Ripatti 2011, 185ff. Enligt Ahrenberg måste en reparation i praktiken utföras med en restaurering i sikte. En restaurering ansågs betyda att en tidigare (historisk) skepnad återskapades vilket inte fick ske utan ett stadfast program, därför förkastade bl.a. Gustaf Nyström och Emil Nervander restaurerande reparationer i Ahrenbergs mening. Restaurering och reparation måste hållas isär som skilda åtgärder.
- ²³ ”J.A.”, Åbo Akademiets hus.
- ²⁴ H. G. Porthan till D. Evers, Åbo 21.9.1802, Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida, I. Brevet har aldrig blivit sänt.
- ²⁵ Ahrenberg 1912 II, 415–416. Ursula Sjöbergs studie (1994, 103–107) bekräftar användningen av Perciers och Fontaines inredningsritningar som förlagor. Inställningen till Cainbergs reliefer vittnar möjligen om att nationalkänslor spelade in. Bassi hade värderat dem till 300 rubel/st (RA, SED BD 137/18 1828) medan Engel ansåg att alla sex kunde inlösas för den summan (RA, SED BD 338/34 1827).
- ²⁶ Se not 6. Solennitetssalens och stora vestibulens kolonner hade visserligen blivit förfärdigade redan före kriget. Det kan alltså antas att man även tidigare optimistiskt siktat på förnämliga inredningar.
- ²⁷ ”Gammal Åbobo”. I ett brev till föreståndaren för länsbyggnadskontoret i Åbo uppmanar Ahrenberg att behålla Akademiets ”stilenlighet” och uppräknar i stort sett de brister som senare kommer fram i intervjun. RA, BSA, brevregister 1908, 21.8.1908, nr 1279.
- ²⁸ Ahrenberg nämner att juris doktor Hugo Rautapää, utnämnd till senator och biträdande chef för senatens civilexpedition 1.8.1908, hade utverkat anslaget. Uppgifter om Rautapää i Westerlund, 1909, 233. Anslaget för Akademiets restaurering motiverades också av försöken att bekämpa arbetslösheten under den då aktuella ekonomiska krisen. Arbetsgivare och arbetare.
- ²⁹ ”J. A.”, Åbo Akademiets hus.
- ³⁰ Winterhalter och Bonsdorff 2009, 50.
- ³¹ Bergh 1904, 283; Kutter 1948; Jutikkala 1957, 81.
- ³² Kutter 1948, 143. I Överstyrelsens publicerade rapport (Lisiä Suomenmaan viralliseen tilastoon, 22) om Akademiets restaurering nämns målaren ”K. Hellström”, förmodligen en lapsus.
- ³³ ”E. N.” [Emil Nervander] 1896; Aspelin-Haapkylä 1912, 339.
- ³⁴ Ett kapprum i anslutning till vestibulen som utsatts redan i en ritning från 1892 (RA, BSRA, Ida 61:2) behövdes samt elektrisk belysning vid huvudingången mot domkyrkan. Solennitetssalens träbänkar kunde bytas ut mot nya sittmöbler. Länsbyggnadskontoret gjorde ett inredningsförslag som inbegrep bl.a. kapprum i

- anslutning till solennitetssalen. RA, BSA, prot. 1908:15.12.§16. I syneprotokollet i augusti 1910 nämns inget kapprum, men i en tidningsartikel som kommit ut ett år tidigare sägs att kapprummet var färdigt inrett. Solennitetssalen (ÅU). Salens gamla bänkar syns på fotografier, t.ex. MVBA, neg. 1290.
- 35 Se också RA, BSA, prot. 1910: 9.9.§30, Ahrenbergs tillägg till bilagd avskrift av syneprotokollet 25.8.1910. Ahrenberg hade fått Fredric v. Rettig att bekosta medaljongerna. Se not 6: Ahrenberg till v. Rettig 20.3.1909. Se också Fredric v. Rettig till Ahrenberg 15.8.1909, NB, Handskriftssamlingen, SLSA, Ahrenbergiska samlingen, 294.5.
- 36 På Ahrenbergs förfrågan om porträtt av Gjørwell skickade Ludvig Looström ett foto av ett porträtt i Kungl. Konstakademin, målat av Per Krafft d.y. Looström till Ahrenberg 15.2.1909, NB, Handskriftssamlingen, SLSA, Ahrenbergiska samlingen, 294.4.
- 37 Thorvaldsens Museum. Katalog, A631.
- 38 Se t.ex. RA, BSA, prot. 1908: 10.3.§3, 17.3.§20, 11.8.§2; 1909: 10.8.§14, 3.9.§20, 14.9.§43, 26.10.§35, 5.11.§10, 28.12.§18; 1910:15.7.§6.
- 39 ÅU 21.1.1881.
- 40 RA, SED BD 13/271 1906; Ecklesiastikexpeditionen, expeditionsföredragningarnas protokoll 1906–1909, 8.8.1906; BSA, prot. 1906: 27.7.§2,15.
- 41 RA, BSA, kostnadsförslag 1908, Akademihuset, domkapitlets ämbetslokal.
- 42 Lybeck 1992, 116.
- 43 RA, BSA, prot. 1908: 4.12.§26, inkomna handlingar 1908, föreståndaren av länsbyggnadskontoret i Åbo 1.2.1908 nr 358 (140/160 1908), prot. 1909:19.1.§6. Enligt Bonsdorff och Winterhalter (2009, 52–53) tillkom 1890 ett ”Konstnäs rum” i det som tidigare hade varit trapphus i husets södra flygel vid Tavastgatan. Enligt ritningen RA, BSRA, Ida 61:2 fanns förbindelse med solennitetssalen via en serie tamburer utan eldstäder.
- 44 RA, BSA, prot. 1907: 9.6.§5, 5.7.§16, 6.8.§11. Dateringen av protokollen är inte konsekvent, ”9.6.” är kanske ”9.8.”. Hovrättens brev är enligt prot. 5.7. daterat 31.5.1907, och ärendet genomfördes sommaren 1907.
- 45 RA, BSA, prot. 1908: 31.1.§19; inkomna handlingar 1908 I, 5/145; prot. 1908: 10.4.§11; BSRA Ida 59:19.
- 46 RA, BSA, prot. 1908: 25.4.§12, 1.5.§21; brevkoncept till KM 1.5.1908 nr 577; SED BD 16/246 1908.
- 47 RA, SED BD 16/246 1908; BSA, prot.1908: 20.5.§7,19.6.§2, 27.10.§46; brevdarium 1908, civilexpeditionen 10.6.1908 nr 927, 19.8.1908 nr 1283.
- 48 RA, BSA, prot. 1908: 7.8.§39, 1.9.§13, 1.12.§46; prot. 1910: 19.8.§34, 28.10.§33, 2.12.§15.
- 49 Se Lukkarinen 1989, 120–121.
- 50 RA, BSA, brevkoncept till KM 1.5.1908 nr 577; prot. 1908:19.6.§2, 29.9.§23, 6.10.§4, 38, 10.11.§16; brevkoncept till KM 6.10.1908 nr 1725.
- 51 RA, BSA, prot. 1908: 4.12.§30, bilaga; prot. 1909: 2.2.§30, bilaga; prot. 1910: 9.9.§30, bilagd avskrift av syneprotokollet; ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913.

- 52 RA, BSA, handlingar inkomna från senaten, 1909, civilexpeditionens skrivelse 22.12.1908 nr 2138.
- 53 ”Framför allt borde de arbeten i reparationsförslagen som syftar på byggnadernas skönhet inskränkas.” RA, BSA, handlingar inkomna från senaten, 1909, ecklesiastikexpeditionens skrivelse 24.2.1909 nr 189.
- 54 ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913, Ahrenberg till Alex. Nyström 12.5.1909. Aug. Kiökemeister, Helsingfors, annonserar i Arkitekten, 1912, att företaget hade ensamrätt att i Finland utföra järnbetongkonstruktioner enligt ”System Hennebique”. Bland byggen som firman medverkat i uppräknas flera statliga hus som på tjänstens vägnar ritats av Ahrenberg eller vilkas byggande han inspekterat.
- 55 ÅLA, ÅBLLBKA, Alex. Nyströms rapportkoncept 3.8.1909.
- 56 ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913, överdirektör Th. Granstedt till Alex. Nyström 2.2.1909, nr 208.
- 57 Järnskenorna var givetvis inte längre synliga, så att Hugo Lindberg rapporterar här inte vad han iakttagit, utan vad man berättat om reparationen.
- 58 RA, SED BD 137/18 1828, memorial av Bassi och Snellman 12.8.1828. Jfr Winterhalter och Bonsdorff 2009, 49.
- 59 RA, BSA, kostnadsförslag, 1909, Akademihuset.
- 60 Ahrenberg påstår att man kunde komma in i källarna endast på ett ställe i sydöstra hörnet och att man visste om en byggmästare som långt tidigare med stor möda hade trängt sig in under valven. Lisiä Suomenmaan viralliseen tilastoon, 20.
- 61 RA, BSA, prot. 1908: 18.8.§24, 21.8.§17; brevkoncept till länsbyggnadskontoret i Åbo 18.8. och 21.8.1908 nr 1237, 1279 (undertecknade av Ahrenberg).
- 62 Solennitetssalen (ÅP).
- 63 RA, BSA, kostnadsförslag, 1909, Akademihuset, anmärkning av Jac. Ahrenberg 31.12.1908.
- 64 Sjöberg 1994, 105, not 6. Pöykkö 1972, 34. Carpelan 1911, 92–95. Se också RA, SED BD 3/1 1828. Dörrarna borde som tillhörande husets fasta inredning ha lämnats kvar i Åbo. Jfr Carpelan 1911, 93–94.
- 65 Carpelan, 1911, 94.
- 66 RA, SED BD 6/76 1832, memorial från Åbo landskontor 2.1.1832.
- 67 RA, BSRA, Ida 61:5a, 5b. Nästan likadana dörrar syns också i ritningen Ida 60:4 från 1886, med den skillnaden att mellersta spegeln är rektangulär.
- 68 Sjöberg 1994, 122, 243–244; Koskinen 2008, 176, bild s. 178.
- 69 RA, BSRA, Ida 59:16,18, 21-22. MVBHA, Annila 1967, 39–40. Önskemål om att sidodörrarna ersattes med dörrar av mahogny hade framförts. Solennitetssalen (ÅU).
- 70 RA, BSA, kostnadsförslag, 1911, Akademihuset, ”Tillägg”.
- 71 RA, SED prot. 15.3.1909, III, s. 863, #8; BSA, handlingar inkomna från senaten, 1909, civilexpeditionen 15.3.1909, 496.
- 72 Ahrenberg till Fredric v. Rettig 20.3.1909; se not 6. I intervjun 1910 (”Gammal Åbobo”) säger han att dörrflyglarna kostat 1400 mk. Kort om Rettig och Dahlström som donatorer, se Ringbom o. Ringbom, 1985, 8–9.

- 73 Möjligen Juhani Rinne som lovat hjälpa honom. Ahrenberg till Fredric v. Rettig 20.3.1909; se not 6.
- 74 ”Akademiatalon juhlasalin korjaustyöt”; ”Solennitetssalen” (ÅU); Ahrenberg 1910; ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913, N. Bomans Ångsnickeris räkning 25.9.1909. Dörrarna kostade inalles 1410 mk, det framgår inte varifrån 610 mk utöver senatens beviljade 800 mk hämtades.
- 75 Ahrenberg 1910. Ahrenbergs inlägg hör till ett meningsutbyte med Tor Carpelan om ”äbodörrarna”, om de var flyttade eller inte; se också Carpelan 1910, 1910a. Ahrenberg påstår att helsingförsdörrarna inte är skarvade och misstror uppgiften om deras flyttande. Carpelan skildrar dokumentära bevis om tilldragelserna efter branden. I artikeln om universitetsbyggnaden (1911) repeterar han i huvudsak sina argument. I Överstyrelsens rapport för 1908–1910 har Ahrenberg accepterat Carpelans synpunkt. Lisiä Suomenmaan viralliseen tilastoon, 26.
- 76 RA, BSRA, Ida 58:15.
- 77 Alex. Nyström säger att katedern är ”en vacker lämning från det forna universitetet”. RA, BSA, kostnadsförslag 1909 (Hb 4), Akademihuset, #35. Efter meningsutbytet med Ahrenberg (Carpelan 1910, 1910a; Ahrenberg 1910) om dörrarna i vilket även den i Helsingfors uppsatta katederns proveniens dryftades, kom Carpelan till slutsatsen att den tidigare stått i Akademihusets solennitetssal, en ståndpunkt som har bekräftats av senare forskning. Carpelan 1911, 95–96; Pöykkö 1972, 73. Annette Landens undersökningar har lagt i dagen ny information om Akademihusets kateder. Landen, Berggren m.fl. 2009, 9.
- 78 RA, BSA, kostnadsförslag 1909 (Hb 4), Akademihuset, #35; prot. 1910: 9.9.§30, bilaga. Solennitetssalen (ÅU). N. Bomans Ångsnickeri debiterade 1000 mk för katedern. ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913, N. Bomans räkning 25.9.1909.
- 79 RA, BSA, prot. 1910: 9.9.§30, bilaga.
- 80 ”Gammal Åbobo”; Solennitetssalen (ÅU). Salens ursprungliga färger var ljusgrönt och vitt säger Ahrenberg i brevet till Fredric v. Rettig 20.3.1909; se not 6. I målaren Oskar Jernbergs entreprenadanbud 18.8.1909 för målningen av vestibulen har med blyerts antecknats ”pilas val./ seinä viher/ovet [?] mahongia”. ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913.
- 81 Winterhalter och Bonsdorff 2009, 32–33, 81. En sannolik färg, med tanke bl.a. på mahognydörrarna, är den grå marmoreringen som i kontraktet specificeras för norra trappuppgången och korridorerna.
- 82 RA, BSA, kostnadsförslag, 1910, Akademihuset; MVBA, 1.3.-15 nr 6 (foto taget 1912).
- 83 Trappuppgången nämns av ”Axel Gabriels” 1915 som restaurerad. Fotografierna av Akademihusets interiörer (vestibulen, trappuppgången och domkapitlets sessionssal) 1912 i MVHBA är sannolikt tagna av Alex. Nyström. Nyström försökte få Ahrenberg att skriva ett verk om den historiska arkitekturen i Åbo. Själv lovade han för den fotografera ”gamla ritningar, planer, interiörer detaljer m.m.” SLSA 294.5 AN till JA 29.9.1910.
- 84 RA, BSA, brevregister 1908, till föreståndaren för LBK i Åbo 21.8., nr 1279 (i avskrift som bilaga till prot. 1908: 21.8.§17); kostnadsförslag, 1909, Akademihuset. I kostnadsförslaget för reparationerna 1911 sägs t.ex. att en ny eldstad (#7) borde

uppmuras ”enl. anvisning”. I kostnadsförslagen för 1909 och 1912 talas om en ”godkänd mall”.

- 85 Johan Malins intyg 14.10.1909. Uppgift om Malin som lantmäterikontorets entreprenör, se Lisiä Suomenmaan viralliseen tilastoon, 30.
- 86 ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913, Otto Andsten (Wilh. Andstens Fabriks Aktiebolag) till Alex. Nyström 1.3.1909, Jac. Ahrenberg till Alex Nyström 29.7.1909; Alex. Nyströms rapportkoncept 3.8.1909; Alex. Nyström till Wilh. Andstens Fabriks Aktiebolag 6.9.1909 (koncept), Otto Andsten (Wilh. Andstens Fabriks Aktiebolag) till Alex. Nyström 10.9.1909; Akatemiatalon juhlasalin korjaustyöt; Solennitetssalen (ÅU); Wilh. Andstenin Tehdas-Osakeyhtiö, 1903; RA, BSA, prot. 1910: 9.9.§30, bilaga; MVBA, 1.6.-67, neg. 112285.
- 87 Se inventering och foton i MVBHAA.
- 88 RA, BSA, kostnadsförslag 1910, Akademihuset, domkapitlets ämbetslokal och supplement 19.1.1910.
- 89 Jfr RA, BSA, prot. 1910: 21.1.§20, bilaga.
- 90 ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913, Alex. Nyström till Jac. Ahrenberg, Åbo 4.7.1910 (koncept). MVBA, 1.3.-15 nr 5. Ett par foton från kyrkomöten på 1940- 50 -talet i författarens ägo visar samma golv. Ett anbud på 1750 mk från Puuteollisuus-Osakeyhtiö för sessionssalens ekparkett finns bevarat. ÅLA, ÅBLLBK, F.d. Akademihuset 1900–1913.
- 91 Soiri-Snellman 2003, 230–233; Priskurant, nr 7.
- 92 Winterhalter och Bonsdorff 2009, 33, 118.
- 93 ”Axel Gabriels”, Akademihuset i Åbo. Om signaturen se not 14.
- 94 RA, BSA, kostnadsförslag 1910, Akademihuset, domkapitlets ämbetslokal o. supplement; MVBA, neg 150378 – 79, 150383. Rengöring och polering av salens fyra *deux-battants* dörrar av ek ingår också i kostnadsförslaget för 1910. Dörrarna i rummets ursprungliga dörröppningar hade sparats av elden. Efter branden öppnades i salen en fjärde dörr till det forna mindre konsistoriets sessionsrum. RA, SED BD 137/18 1828; Winterhalter och Bonsdorff 2009, 39 (på basen av Engels ombyggnadsritning 1835).
- 95 RA, BSA, kostnadsförslag 1910, Akademihuset, supplement; ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913, koncept till kassarapport för september 1910. Enligt civilexpeditionens beslut fick Wuorios räkning betalas ur medel som reserverats för guvernörsbostadens reparationer.
- 96 RA, BSA, kostnadsförslag, 1908, 1910–1912.
- 97 RA, BSA, kostnadsförslag, 1911, Akademihuset.
- 98 Ringbom o. Ringbom, 1985, 40; Landen, Berggren m.fl. 2009, 9.
- 99 ÅLA, ÅBLLBKA, F.d. Akademihuset 1900–1913, Ahrenberg till A. Nyström 26.12.1908.
- 100 Lukkarinen 1989, 48–53, 57–63.
- 101 Ahrenberg 1912 II, 419.

KÄLLOR

Anna Ripattis arkiv

Kopior av brev ur Rettigska familjearkivet i Näringslivets centralarkiv, St. Michel

Eeva Maija Viljos arkiv

Fotografier av Finlands evangelisk-lutherska kyrkas kyrkomöten på 1940- och 1950-talen

Museiverket (MV), Helsingfors

Bildarkivet (MVBA)

Byggnadshistoriska avdelningens arkiv (MVBHAA)

Turku: Akatemiatalo

Turku: Akatemiatalo, Helinä Annila [Koskinen]: Turun vanha akatemiantalo, inventointikertomus, 1967.

Nationalbiblioteket (NB), Helsingfors

Handschriftssamlingen

Svenska Litteratursällskapets arkiv (SLSA), 294, Ahrenbergiska samlingen

Tengström-Laguska samlingen, H.I.12a, Jac. Tengström: Underrättelser om Academiska Nybyggnaden i Åbo

Riksarkivet (RA), Helsingfors

Byggnadsstyrelsens arkiv (BSA)

Brevregister 1908

Inkomna handlingar 1908 I

Kostnadsförslag 1908–1911

Protokoll 1906–1910

Ritningsarkivet (BSRA)

Senatens arkiv

Ecklesiastikexpeditionen: protokoll vid expeditionsföredragningar 1906–1908

Ekonomiedepartementet (SED): brevdinarieakter, protokoll 1909

Åbo landsarkiv (ÅLA)

Åbo och Björneborgs läns länsbyggnadskontors arkiv (ÅBLLBKA)

F.d. Akademihuset 1900–1913

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

”A.G.” [Axel Haartmann], Akademihuset. Några uppgifter om dess byggnadshistoria. I–III, *Åbo Underrättelser* 12.4., 10.5., 17.5.1914.

Ahrenberg, Jac., Empire-stilen, *Finsk tidskrift*, 1912, II, 401–419.

Ahrenberg, Jac., Åbo-dörrarna ännu en gång, *Hufvudstadsbladet* 4.10.1910.

Akatemiatalon juhlasalin korjaustyöt, *Turun Sanomat* 12.8.1909, s. 2.

Arbetsgivare och arbetare. Några ord vid den nya arbetsperiodens början, *Teknikern*, 1909, årg. 19, nr 617.

Aspelin-Haapkylä, Eliel, Suomen kirkot, *Aika*, 1912, 334–343.

”Axel Gabriels” [Axel Haartmann], Akademihuset i Åbo, *Arkitekten*, nr 1, 1915.

Bergh, Edv., Matrikel öfver handtverks- och fabriksförhållandena i Helsingfors samt redogörelse för handtverks- och fabriksföreningens i Helsingfors verksamhet under det senaste seklet, Helsingfors, 1904.

Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida, I, utg. Ernst Lagus, *Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland*, 38, Helsingfors, 1898.

Bref till ’Helsingfors’, *Helsingfors* 7.12.1880, s. 3.

Carpelan, Tor, I frågan om solennitetssalsdörrarna, *Hufvudstadsbladet* 5.10.1910.

Carpelan, Tor, ”Röfvarhistorien” om akademidörrarna i Åbo, *Hufvudstadsbladet* 3.10.1910 (1910a).

Carpelan, Tor, Tillkomsten av Universitetets huvudbyggnad, Historiska uppsatser tillägnade Magnus Gottfrid Schybergson på hans sextioårsdag den 26 November 1911, *Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland*, 100, Helsingfors, 1911, 75–102.

Dahlström, Svante, Anteckningar om arbetet för Åbo Akademis uppkomst 1907–1918, Åbo, 1919.

De populära föredragen, *Åbo Posten* 7.10.1875.

Drake, Knut, Forntid nutid framtid. Åbo stads historiska museum – Åbo landskapsmuseum 1881–1981, Åbo landskapsmuseum/Turun maakuntamuseo, 1995.

”E. N.” [Emil Nervander], Till hvilken tid höra kalkmålningarna i Raumo, Hattula och Lojo kyrkor, *Finskt Museum*, 1896, nr 3–4.

”Gammal Åbobo”, Akademihuset i Åbo, *Hufvudstadsbladet* 27.9.1910, s.

Hirvonen, Maija, Salanimet ja nimimerkit, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisu*, 16, Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 2000.

”J.A.” [Jac, Ahrenberg], Åbo Akademihus, *Veckans krönika*, 1908, nr 23, 6.6.1908, 177–179.

Jutikkala, Eino, Åbo stads historia, I, 1856–1917, Åbo 1957.

Knapas, Marja Terttu, Restaureringens stilproblem. Kimito kyrka från 1897–1962, *Finskt Museum* 1982, utg. Finska Fornminnesföreningen/Suomen Muinaismuistoyhdistys, 1984, 72–102.

Knapas, Rainer, Turun uusklassismi Turun Akatemian päärakennuksen näkökulmasta, Rakennustaiteen seura, *Jäsentiedote 1/ 2008*, Helsinki, 2008, 5–11.

Knapas, Rainer, Yliopiston rakennukset Turussa vuoteen 1809, i: Matti Klinge & al., Kuninkaallinen Turun Akademia 1640–1808. Helsingin Yliopisto 1640–1990, I, Helsinki: Otava, 1987, 250–290.

Knapas, Rainer, Yliopiston rakennukset, i: Matti Klinge & al., Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. Helsingin Yliopisto 1640–1990, II, Helsinki: Otava, 1989, 216–276.

Koskinen, Riitta, Saaren kartano Johan Fredrik Aminoffin aikana, Saaren kartano Mynämäellä, red. Hanna Nurminen, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008, 162–179.

Kutter, Hans, Dekorationsmålaren Karl Konstantin Hellstén, Festskrift tillägnad Amos Anderson den 3 september 1948, Helsingfors, 1948, 141–147.

Landen, Annette, Berggren, Lars m.fl., Akademiska gårdar. Arkitektur och miljö kring Åbo Akademi, II. Katalog. Preliminärt manus, augusti 2009, Konstvetenskap, Åbo Akademi (i tryck).

Lisiä Suomenmaan viralliseen tilastoon, 16. Rakennustilasto, 5. Yleisten rakennusten ylläpidon kertomus vuosilta 1908–1910, Helsinki, 1912.

Lukkarinen, Ville, Classicism and History. Anachronistic architectural thinking in Finland at the turn of the century. Jac. Ahrenberg and Gustaf Nyström, *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja/Finska Fornminnesföreningens tidskrift*, 93, red. Torsten Edgren, Helsinki, 1989.

Lybeck, Jari, Julkista rakentamista ja ylläpitoa. Turun piirirakennustoimiston historia 1852–1986, Rakennushallinto/Turun piiri, 1992.

Priskurant öfver Arabia fabriks tillverkningar af kakelugnar och spisar, Arabia aktiefabrik, Helsingfors, 1897.

Pöykkö, Kalevi, Das Hauptgebäude der Kaiserlichen Alexander-Universität von Finnland, *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja/Finska Fornminnesföreningens tidskrift*, 74, red. Lars Pettersson, Helsinki, 1972.

Ringbom, Sixten, Intendentskontoret och Åbo domkyrka efter branden 1827, *Åbo stads historiska museum/Turun kaupungin historiallinen museo, årsskrift 1974–1975*, Åbo, 1977, 38–111.

Ringbom, Sixten och Ringbom, Åsa, Akademiska gårdar. Arkitektur och miljöer kring Åbo Akademi, Åbo Akademi, 1985.

Ripatti, Anna, Jac. Ahrenberg ja historian perintö. Restauroidisuunnitelmat Viipurin ja Turun linnoihin 1800-luvun lopussa, *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja/Finska Fornminnesföreningens tidskrift*, 118, red. Tuukka Talvio, Helsinki, 2011.

Ripatti, Anna, The Architect Jac. Ahrenberg and Studies on Turku Castle at the Turn of the 20th Century, The Shaping of Art History in Finland, red. Johanna Vakkari och

Renja Suominen-Kokkonen, *Taidehistoriallisia tutkimuksia/Konsthistoriska studier*, 36, Helsinki, 2007, 53–66.

Sjöberg, Ursula, Carl Christoffer Gjörwell 1766–1837. Byggnader och inredningar i Sverige och Finland, *Monografier utgivna av Stockholms stad*, 98, Stockholmia förlag, 1994.

Soiri-Snellman, Helena, Turun Kaakelin kakuunit. Turun Kaakelitehtaan uunimalit vuosina 1874–1954, *Turun maakuntamuseo/Åbo landskapsmuseum, Julkaisuja*, 3, Turku, 2003.

Solennitetssalen, *Åbo Posten (ÅP)* 7.10.1875, s. 2.

Solennitetssalen, *Åbo Underrättelser (ÅU)* 26.9.1909, s. 6.

Thorvaldsens Museum. Katalog, Köpenhamn, 1975.

Westerlund, A. W., Finlands jurister. Biografiska anteckningar, Åbo: Åbo tryckeri- och tidnings Aktiebolags förlag, 1909.

Wilh. Andstens fabriksaktiebolag/Wilh. Andstenin Tehdas-Osakeyhtiö [priskurant], Helsingfors, 1903.

Viljo, Eeva Maija, Kirkon jälleenrakentaminen palon jälkeen ja myöhemmät korjaukset, Vantaan Pyhän Laurin kirkko/Helsinge kyrka St Lars 500. Tutkielmia kirkon historiasta, toim. Marja Terttu Knapas, Vantaan seurakunnat, 1994, 75–120.

Winterhalter, Kati och Bonsdorff, Mikko, Turun Akatemiatalo. Rakennushistoriaselvitys, Arkkitehtitoimisto Okulus/Senaattikiinteistöt, 2009.

Åbo Underrättelser (ÅU) 21.1.1881, s. 4.